

Extra dik nummer!

Groen

in en rond Delft

Delf is een gezamenlijke
uitgave van Erfgoed Delft
en Omstreken
Monumentenzorg
en Bouwkwaliteit
Historische Vereniging
Delfia Batavorum
Vereniging Vrienden van
Het Prinsenhof

JAARGANG 12 • NR. 1 • VOORJAAR 2010 • € 3,50

Delf

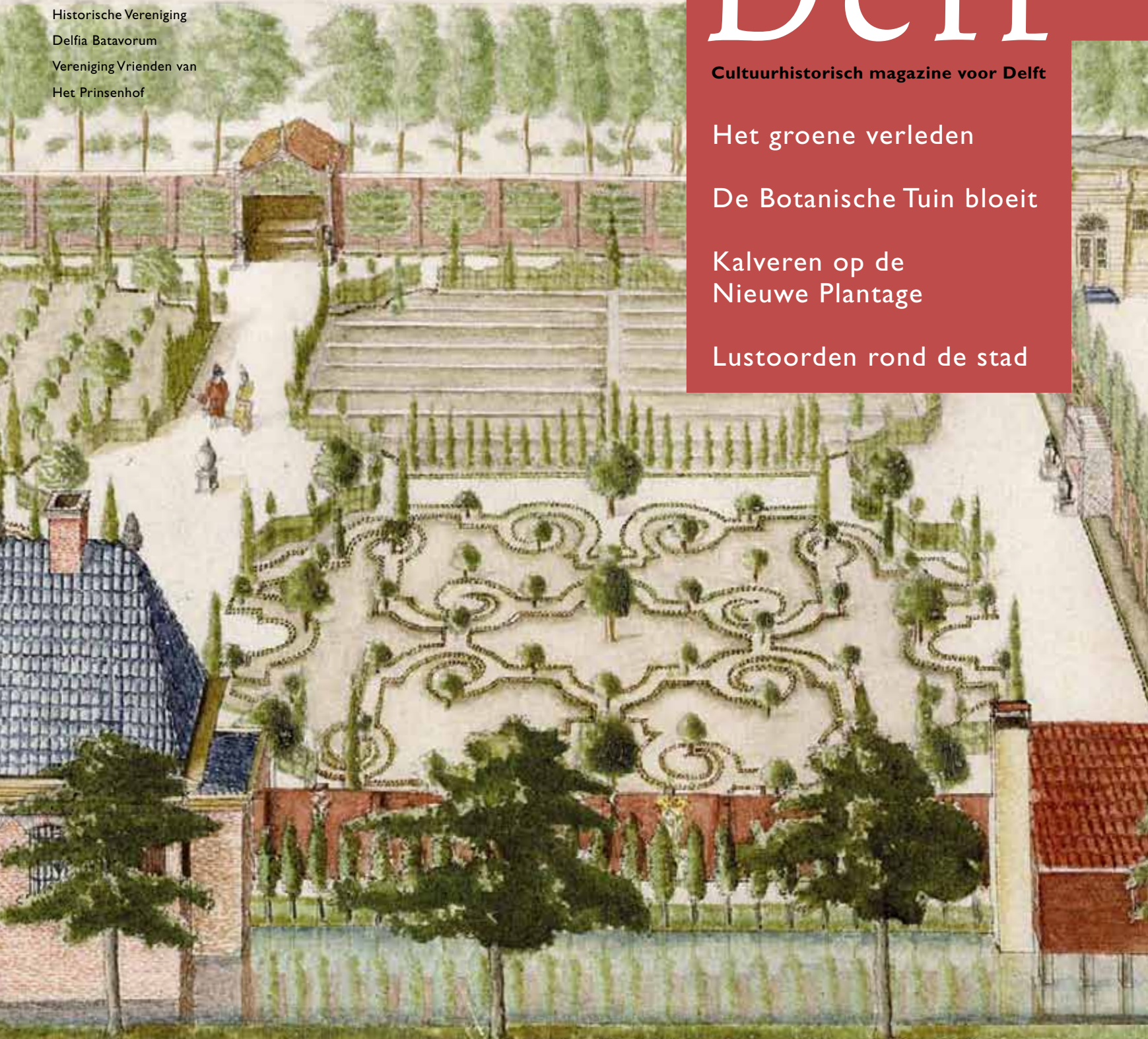
Cultuurhistorisch magazine voor Delft

Het groene verleden

De Botanische Tuin bloeit

Kalveren op de
Nieuwe Plantage

Lustoorden rond de stad

Adressen en openingstijden

Erfgoed Delft e.o.

Postbus 78, 2600 ME Delft
Telefoon 015 2602358, fax 015 2138744
Website www.erfgoed-delft.nl

Museum Het Prinsenhof

Sint Agathaplein 1, 2611 HR Delft
Website www.prinsenhof-delft.nl

Museum Lambert van Meerten

Oude Delft 199, 2611 HD Delft
Website www.lambertvanmeerten-delft.nl

Museum Nusantara

Sint Agathaplein 4, 2611 HR Delft
Website www.nusantara-delft.nl

Openingstijden:

dinsdag t/m zondag 11.00 - 17.00 uur,
maandag gesloten

Studiezaal Archief Delft

Oude Delft 169, 2611 HB Delft
Telefoon 015 2602341, fax 015 2602355
Website www.erfgoed-delft.nl

Openingstijden:

dinsdag t/m donderdag 9.00-17.00 uur

Digitale stamboom

Website www.archief.delft.nl

Beeldbank

Website <http://collectie.delft.nl>

Archeologie

Archeologische werkruimte
Bezoekadres: Kluizenaarsbocht 7 2614 GT Delft
Postadres: Postbus 78, 2600 ME Delft
Telefoon 015 2197198, fax 015 2602609
E-mail archeologie@delft.nl
Website www.erfgoed-delft.nl

Openingstijden:

maandag t/m vrijdag 8.30 - 17.30 uur,
dinsdag ook 20.00 - 23.00 uur

Monumentenzorg en Bouwkwaliiteit (MBK)

Bezoekadres: Phoenixstraat 16
Postadres: Postbus 53, 2600 AB Delft
Telefoon 015 2197174 / 015 2602182
Website www.delft.nl/monumenten

Openingstijden publieksbalie:

maandag t/m vrijdag 8.30 - 13.00 uur
Telefoon: maandag t/m vrijdag 8.30 - 16.00 uur

Vereniging Vrienden van Het Prinsenhof

Secretariaat: Sint Agathaplein 1
2611 HR Delft
Telefoon 015 2602358

Historische Vereniging Delfia Batavorum

Secretariaat: Kanaalweg 10, 2628 EC Delft
Telefoon 015 2141950
Website www.delfia-batavorum.nl

14

Kort nieuws

Nominaties Le Comteprijs 2009

Stationskoffiehuis gered

7

Lustoorden

in en

rond de stad

Fraaie tuinen

en tuinhuisen

UITBREIDING/PLAN
DELFT.
/SCHAAL 1:15000

10

Twee parken in Engelse landschapsstijl gernoveerd

Agnetapark en Wilhelminapark

18

Hofjes

Met de witte was op
het groene gras

INHOUD

IN DIT NUMMER

- 4** Het groene verleden
Moeras en wildernis in de middeleeuwen
- 7** Lustoorden rond de stad
Fraaie tuinen en tuinhuizen
- 10** Twee parken in Engelse landschapsstijl
gerenoveerd
Agnetapark en Wilhelminapark
- 16** De Delftse Hout
De aanleg van een natuurgebied
- 18** Hofjes
Met de witte was op het groene gras
- 22** Kalveren op de Nieuwe Plantage
Kalverbos en Nieuwe Plantage, ooit één terrein
- 25** Fossielen van de natuur
Bloemsierkunstenaar Pim van den Akker
- 26** Start en wedergeboorte van de Delftse hortus
Cultuurtuin voor technische gewassen
- 29** De Botanische Tuin bloeit
Interview met Bob Ursem
- 28** Gemeenschappelijke tuin verdient comeback
Tuinen in de Kuyperwijk

VASTE RUBRIEKEN

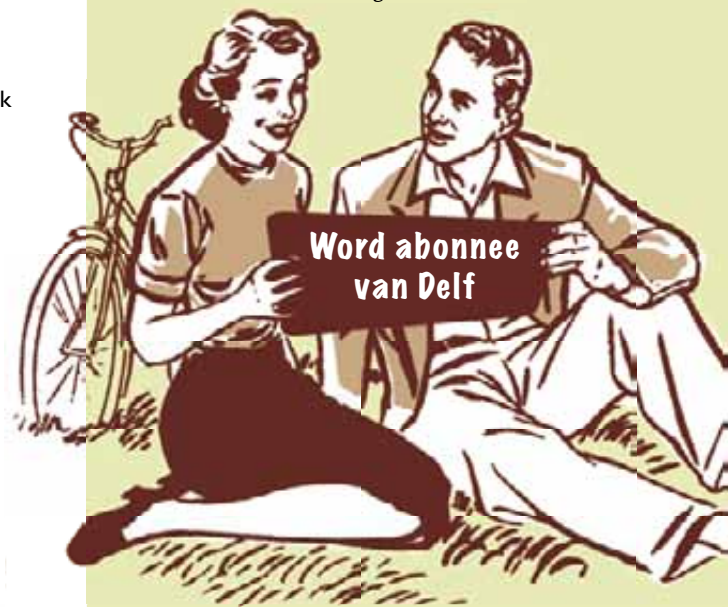
- 2** Adressen en openingstijden
- 3** Van de redactie
- 14** Kort nieuws
- 24** Column
van Trudy van der Wees
- 21** Recent verschenen
Boekenrubriek
- 31** Colofon

Van de redactie

In het voorjaar van 2010 organiseert Erfgoed Nederland de jaarlijkse Monumentenstudiedag in Delft. De gemeente is zowel gastheer als medeorganisator. Het thema van die studiedag is 'Groen in de stad'. Het eerste nummer van Delft haakt daar op in. In een stedelijke omgeving komt gelukkig nog groen voor en dat heeft vaak een cultuurhistorische betekenis. Echte natuur komt in onze streken feitelijk niet meer voor.

Aan bod komen verschillende, vaak verrassende aspecten van het historische groen in en rond Delft. We hebben hiervoor ook enkele externe auteurs bereid gevonden een bijdrage te leveren. De redactie is hen hiervoor veel dank verschuldigd.

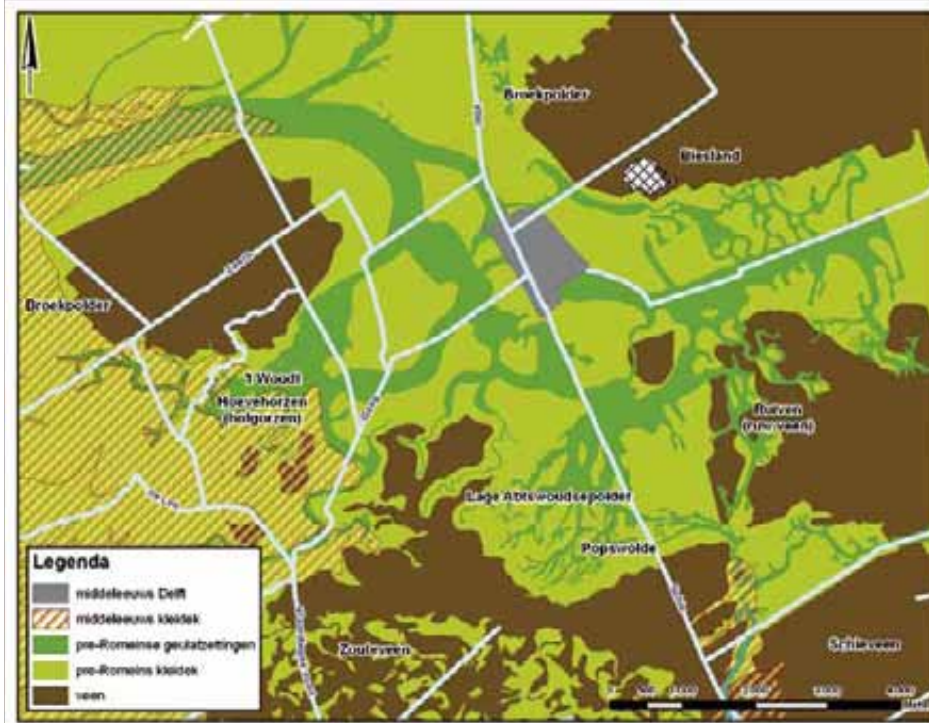
De redactie hoopt dat de lezer door deze bijdragen aangespoord wordt tot een bezoekje aan het Agnetapark, het Wilhelminapark, de gemeenschappelijke tuinen, de hofjes of de Delftse Hout. De redactie wenst alle lezers veel plezier bij het herontdekken van het historisch groen van Delft.

Ontvang Delf 4x per jaar voor € 12,50 per jaar!
e-mail gemeentemusea@delft.nl
telefoon (015) 260 23 58

In de geologische ondergrond van Delft en omgeving komen toponiemen voor, die informatie prijsgeven over de oorspronkelijke begroeiing of landschappelijke situatie.

(tekening Archeologie Delft, S.Jongma)

Delft en het gebied rondom behoorden in de middeleeuwen tot de Hof van Delft, een grafelijk grootgrondbezit. Dit gebied heeft er niet altijd zo uitgezien als nu: stedelijke bebouwing, weilanden, golfbanen en kassen. De grootste veranderingen vonden plaats in de middeleeuwen toen de wildernis werd omgevormd tot weide en bouwland. Toen ontstond ook het basispatroon van wegen en sloten, dat nu in het buitengebied nog grotendeels aanwezig is. De vraag is: hoe zag het landschap er vóór de ontginningen uit?

Het fundament voor het landschap van het grondgebied van de Hof van Delft is gevormd onder invloed van de zeespiegelstijging na de laatste ijstijd, als gevolg van het smelten van de grote landijskappen op de polen. De zandige pleistocene

bodem werd vochtig en raakte begroeid met bossen, die vervolgens verdronken. Daardoor raakte de bodem eerst bedekt met een laag veen van niet-verteerde planten en bomen. Daarna verdronk dit land en veranderde in een waddenzee, waarin dikke lagen klei en zand werden afgezet. Deze waddenzee werd aan de westzijde afgesloten door een kustbarrière met tussenliggende zeegaten in het verlengde van rivieren als Rijn en Maas, waardoor zeewater in de erachter gelegen lagune kon binnendringen.

Duinen

Rond 4350 voor Chr. nam de snelheid van de zeespiegelstijging af en er ontstond een strandwal ter hoogte van Ypenburg, de Plaspoelpolder en het noordelijke puntje van de Harnaschpolder. Vanaf die tijd schoof de kustlijn in westelijke richting op. Voor de strandwal ontstond een brede strandvlakte waarin nog lange tijd klei en zand werd afgezet. Het zand stooft door de wind over de vlakte en bleef op de strandwal liggen, waar lage duintjes ontstonden. Deze duinen waren rond 3600 voor Chr. een droge plek waar gewone vlier, sleedoorn en jeneverbes groeiden. Ook konden er enkele bomen groeien.

Achter de duinen verzamelde zich regenwater en vond aanvoer van zoet water via de rivieren plaats, zodat een moeras ontstond waarin onafzienbare riet- en zeggenvelden en elzenbroekbossen konden groeien. Op de kwelders vóór het duin groeide onder meer lamsoor.

Op deze duinen vestigden zich rond 3600 voor Chr. de eerste bewoners van het westelijke kustgebied, die op de duinen emmertarwe en naakte gerst verbouwden, op de kwelders vee hielden en in de moerassen, meren, kreken en op zee jaagden en visten.

Moeras

Voortgaande zee- en grondwaterspiegelstijging leidden ertoe dat de strandvlakte voor het duin in een moeras veranderde waarin veen werd gevormd en het duin geleidelijk verdronk.

Het groene

De bewoners zijn naar onbekende bestemming vertrokken. Alleen de strandwallen die in het westen lagen en nieuw ontstonden door het zeewaarts opschuiven van de kustlijn, bleven in de volgende eeuwen geschikt voor bewoning. Het landschap rondom Delft bleef vervolgens eeuwenlang een moerasgebied met open water, dat aanvankelijk begroeid was met riet en zeggen. Later ontstond hier een voedselrijk moerasbos met vooral elzen en een enkele eik. Toen het milieu voedselarm, droger en zuurder werd, namen berken de plaats van de elzen in. Daar waar deze processen nog verder doorzetten, veranderde het landschap in een voedselarm milieu met heide- en hoogveenvegetatie waarin diverse soorten veenmos groeiden. Alleen in de periode tussen 1600 en 1000 voor Chr. en 250 en 50 voor Chr. wist de zee via geulen vanuit de Maas het land binnen te dringen, waardoor het veen verdrong en er vanuit de geulen klei op het veen werd afgezet. Er ontstond op de ondergelopen delen van het landschap een kwelderlandschap.

Boomloze vlakte

Toen de eerste bewoners in de Romeinse tijd in de eerste eeuw na Chr. het Oude Duingebied op de westelijk gelegen strandwallen verlieten, troffen ze in deze contreien een vrijwel boomloze vlakte aan, waarop vochtige en groene, natte graslanden op de kleiafzettingen, die

vanuit de belangrijkste geul – de Gantel – waren afgezet, domineerden. Het veengebied dat hoog genoeg lag om niet te worden overstroomd was eveneens vrijwel boomloos, met uitzondering van de flanken, waar elzen en berken groeiden. In het voedselarme milieu van

Stuifmeelkorrels en pollen blijven eeuwenlang herkenbaar

het centrum van het veengebied groeiden heideachtige- en hoogveenvegetatie. Pollenonderzoek wijst verder uit dat planten die kenmerkend zijn voor open water, zoals waterlelies en fonteinkruiden, vrijwel geheel ontbraken. Op deze boomloze vlakte werden in de tweede eeuw na Chr. greppels gegraven om het gebied te verkavelen. Pollen uit de sloten van dit verkavelingssysteem wijst uit dat de minder diep ingegraven greppels waarschijnlijk een groot deel van het jaar droog stonden. Op de hogere delen van de vlakte werden akkers aangelegd, de lager gelegen komgronden werden vooral als weide en hooiland gebruikt.

Elzenbroekbos

In de loop van de derde eeuw werden de landerijen opgegeven. Alles wijst erop dat het milieu vernatte, mede doordat de afwatering middels

sloten in onbruik geraakte. Onderzoek in de Zuidpolder van Delfgauw heeft uitgewezen dat zich op de top van de klei die gedurende de Romeinse tijd aan de oppervlakte lag, een moerasvegetatie ontwikkelde die in zoet water ontstond. Vanuit deze moerasvegetatie ontwikkelde zich vanaf de vijfde eeuw een elzenbroekbos, dat geleidelijk werd verdrongen door een berkenbos. Dit duidt op een natuurlijke vegetatieontwikkeling die het gevolg is van het afnemen van het voedselgehalte in het aanwezige water en het geleidelijk zuurder worden van het milieu. Tot een hoogveenontwikkeling is het op die plek nooit gekomen. Wel moet er hoogveen in de directe omgeving, ten oosten van de Zuideindseweg aanwezig zijn geweest. Toen de eerste middeleeuwen zich rond het jaar 1000 in het gebied gingen vestigen, troffen ze er een elzenbroekbos aan met een onderbegroeiing van moerasvaren, hulst en gewone vlier. Deze pioniers ten oosten en ten zuiden van Delft moesten dus een moerasbos rooien om plaats te maken voor hun akkers en weilanden. Het hoogveengebied moet echter wel vlakbij hebben gelegen, getuige de aanvoer van heiderijke veenplaggen die werden gebruikt om er het huis erf mee op te hogen. De oorspronkelijke vegetatie leeft nog voort in het toponiem Lage Abtswoudse Polder (het bos van de abt). De aanwezigheid van smalle weegbree in ➤

Elzenbroekbos met op de voorgrond rietmoeras. Elzenbroekbossen zijn dichtbegroeid, donker, en zeiknat. Gedurende een lange tijd zal het landschap rondom Delft er zo hebben uitgezien. Deze foto is gemaakt in de buurt van Durgerdam in de provincie Noord-Holland. (Foto Biax Consult, C. Vermeeren).

verleden

Archeo-botanisch onderzoek

Organisch materiaal is vergankelijk als zuurstof en vocht gezamenlijk invloed op dit materiaal kunnen uitoefenen. Ontbreekt een van beide elementen, dan kunnen de organische materialen soms eeuwenlang bewaard blijven, vooral in de klei- en veenbodems die in West-Nederland voorkomen. Stuifmeelkorrels, zaden en andere macroresten zoals hout worden bij opgravingen bestudeerd om inzicht te krijgen in de vroegere vegetatie, de ontwikkelingen die daarin hebben plaatsgevonden en om de invloed te bepalen die de mens daarop heeft uitgeoefend. De zaden en macroresten geven vooral een beeld van de plaatselijke vegetatie en van het gebruik door de mens van zaden en vruchten. De stuifmeelkorrels of pollen worden jaarlijks door de wind over de omgeving verspreid en leveren vooral een beeld op van de vegetatie in de ruimere omgeving van de plaats van bemonstering. Door veen, dat in de loop van de tijd is geaccumuleerd, te bemonsteren, kan de vegetatiegeschiedenis van een microregio worden bestudeerd.

Profiel ter plaatse van een middeleeuwse terp op het veen. Onderin het profiel komt veen voor dat vanaf 500 na Chr. is ontstaan en ca. 1000 na Chr. werd afgedekt met kluiten klei en veenplagen gestoken in het hoogveen. Dergelijke profielen zijn ideale plekken om te bemonsteren voor pollen- en zadenonderzoek om de ontwikkeling van het landschap te kunnen reconstrueren.

de pollendiagrammen wijst erop dat het bos na de bouw van het eerste huis een open karakter heeft gekregen, dat na de kap mogelijk mede veroorzaakt werd door begrazing.

Ten westen van Delft is na de Romeinse tijd, tussen de derde en zevende eeuw na Chr., het veen zich weer gaan uitbreiden. Het was begroeid met een riet- en zeggenvegetatie waarin bosschages voorkwamen met voornamelijk elzen en berken die zich geleidelijk weer tot moerasbossen gingen uitbreiden. In het centrum van het veengebied, ter hoogte van de

Woudse droogmakerij en de Wateringveldse polder, kwam in de tiende eeuw hoogveen voor; de aanwezigheid van Ericaceae (heideachtige), Dryopteris (niervaren) en Myrica (gagel) in pollendiagrammen wijst daarop. Op de meer zavelige ondergrond, gecombineerd met het voedselrijke rivierwater dat in de restbeddingen van de geul stroomde, konden ook eiken, hazelaars en essen groeien. Plaatsnamen als 't Woudt, de Woudse polder en de Broekpolder (broekbossen) wijzen op de aanwezigheid van bos tijdens de ontginningen die daar vanaf de late tiende eeuw plaats vonden. Een vergelijking van de aanwezigheid van woudnamen met de geologische kaart wijst uit dat ze zijn gesitueerd op de uitlopers van zavelige kreekvullingen van de voormalige Gantel. Bij woudnamen moet vooral worden gedacht aan vrij toegankelijke moerasbossen, die zonder ontwatering niet als een akker of weideland in gebruik konden worden genomen.

Kwelders

Archeologisch onderzoek van de laatste jaren in de Voordijkshoornse polder, de

Harnaschpolder en de Woudse polder heeft aangetoond dat daar rond 1200 een open landschap was ontstaan waarin weinig bomen voorkomen. Botanische resten als zilte rus, zeekraal en klein schorrenkruid in de nederzettingen tonen aan dat er in de directe omgeving van de opgegraven boerderijen uitgestrekte kwelders voorkwamen. Klaarblijkelijk liet men op deze kwelders het vee grazen, terwijl er op de wat hogere delen ook gerst verbouwd kon worden. Gerst heeft namelijk de eigenschap brak water te kunnen verdragen. Uit het archeo-botanisch onderzoek blijkt ook dat er in

verhouding veel planten rond de nederzetting aanwezig waren, die kenmerkend voor brakke of zoute omstandigheden zijn. De aanwezigheid van kwelders of gorzen blijkt ook uit de veldnaam hoevehorzen, een perceel land naast het dorp 't Woudt, dat een verbastering is van het woord gorzen (gorzen van het hof) en wijst op aangeslibd (buitendijks) land.

Tegenstrijdig?

De betekenis van de veldnaam hoevehorzen lijkt tegenstrijdig met die van het toponiem 't Woudt, daar voor een gors een begroeiing met biezen, riet of griendhout eerder karakteristiek is dan een bosbegroeiing. De gorsveldnaam verwijst echter naar een inbraak van de zee die in de eerste helft van de twaalfde eeuw plaats vond. Stormvloedenvanuit de Maas stuwden het water via rivieren van het Leestelsel op tot aan de hoogte van de Voordijkshoornse polder, en het Westland en het westelijke deel van Midden-Delfland werden met een laag zeelei bedekt. De oplossing van deze tegenstrijdigheid ligt in een verschillende ouderdom van de naamgeving. De verwijzing naar moerasbos (woudtoponiem) geeft een oudere situatie weer, namelijk de situatie zoals die bestond toen het gebied in de tiende eeuw werd ontgonnen. De gorsveldnaam verwijst naar de gevolgen van de inbraak van de zee in de eerste helft van de twaalfde eeuw, toen het bos al was gekapt en het toen nog onbedijkte, maar reeds in cultuur gebrachte gebied was getransformeerd in een kwelderlandschap.

Epko J. Bult is seniorarcheoloog bij Erfgoed Delft

Een boomwortel van een els die op veen groeide in de Zuidpolder van Delfgauw. (Foto: Archeologie Delft, E.J. Bult).

Lustoorden rond de stad

**In het gebied direct
rond Delft lagen eeuwenlang voornamelijk weilanden.**

**Vanaf het begin van de zeventiende eeuw werden er tuinderijen
aangelegd, maar ook tuinen met een recreatieve bestemming.**

**Met hun fraai aangelegde perken en hun tuinhuisen, kregen die
tuinen het karakter van kleine buitenplaatsjes.**

Binnen de middeleeuwse omwalling waren er in Delft vanouds vele tuinen. Die dienden voor de teelt van groente en fruit. Maar voor een deel waren ze ook bedoeld om er aangenaam te kunnen verpozen. In die gevallen waren ze fraai aangelegd en bezaten ze bloemen- en plantenperken en soms prieeltjes. Naarmate het aantal inwoners in de zeventiende eeuw groeide en de welvaart toenam, steeg de behoefte aan tuinen. De beschikbare ruimte in de stad was echter beperkt, en nam zelfs af ten gevolge van bouwactiviteiten. Rond 1600 werden geen vijandige belegeringen meer verwacht en werd het toegestaan tuinen buiten de stadswallen aan te leggen en daar huisjes bij te bouwen. Voor de voedselvoorziening dien-

den kool- en warmoestuinen, waarop schuren en soms tuinmanswoningen werden gebouwd. Die commerciële tuinen lagen vooral ten zuidoosten van de stad, waar de Kooltuinmolen en de Kooltuinmolensloot er hun naam aan ontleenden. Aan de zuid- en westzijde kwamen vooral pleziertuinen. Ze werden destijds ook wel speeltuinen genoemd, uiteraard niet te verwarren met moderne kinderspeeltuinen. De tuinhuisen werden ook wel speelhuizen genoemd. De complexen rond de stad waren te beschouwen als buitenplaatsjes, kleiner dan de grote buitenplaatsen verder weg aan Vliet

of Schie. Ze lagen aan uitvalswegen of aan de singelweg rondom de stad, of waren bereikbaar via laantjes die op die wegen uitkwamen. De tuinen zijn afgebeeld op zeventiende-eeuwse kaarten, het meest gedetailleerd op de Kaart Figuratief, de grote stadsplattegrond uit 1675-1678. De commerciële tuinen hebben in rechte rijen geplante of gezaaide gewassen. De recreatieve tuinen hebben daarentegen een ingewikkeldere aanleg met paden en rechthoekige, vierkante of ruitvormige perken. ➤

De achttiende-eeuwse buitenplaats Haeghzigt van Juliaen Groenewegen aan de Krabbelaan, ter hoogte van de huidige Verlengde Singelstraat. (ED)

Die perken hebben op hun beurt vaak ook weer een beplanting in kunstige patronen. De tuinen worden omgeven door slootjes en hebben in een enkel geval zelfs een vijver. Het zijn tuinen die ook wel groente, fruit of kruiden opgeleverd zullen hebben, maar die overduidelijk vooral een recreatieve functie hadden. Op de tuinen ziet men schuren en huizen staan. Die huizen deden wellicht dienst als personeelswoning, maar er waren zeker ook huizen die uitsluitend waren bedoeld om er aangenaam de dag in door te brengen.

Links: Commerciële en recreatieve tuinen rond de stad onderscheiden zich van elkaar door hun aanleg. (MBK)

Onder: Een buitenplaats aan de Nieuwelaan. Tekening N. Kruikius 1701. (ED)

Speelhuizen en prieeltjes

Het waren uiteraard de meer vermogende stedelingen die zich een fraaie tuin buiten de stad konden veroorloven waar zij op mooie dagen de stinkende stad konden ontvluchten. Daar konden ze zich vermaken met het kweken van bloemen, gezellig een glaasje drinken, visite ontvangen en spelletjes doen. Die tuinen waren een statussymbool waarmee men kon pronken. De zeventiende-eeuwse tuinhuizen die op de Kaart Figuratief zijn afgebeeld zijn vrij klein en hebben een rechthoekige of vierkante plattegrond. Van een speeltuin aan de Nieuwe Laan is een fraai gekleurde tekening uit 1701 van Nicolaas Kruikius bewaard gebleven. Deze geeft een beeld van een laat zeventiende-eeuwse aanleg met perken in sierlijke patronen. Op de voorgrond zien we links een afsluitbaar poorthuisje dat via een brug over de sloot vanaf de Nieuwelaan bereikbaar is, in het midden een tuinhuis en rechts een schuur of loods. Vanaf het tuinhuis, dat gezien de schoorsteen op het dak verwarmd kon worden, leidde het middenpad van de tuin naar een houten prieeltje ertegenover. Aan de rechterzijde bezat de tuin een romantisch laantje dat naar een speelhuisje leidde. Al met al was het een klein lustoord dat met recht als buitenplaatsje gekenmerkt kan worden.

Chinese thee

De kleine buitenplaatsen bleven ook in de achttiende eeuw in de mode. De toen gebouwde tuinhuizen waren nog steeds vrij klein en hadden meestal maar één vertrek. Ze hadden vaak een puntdak en twee afgeschuinde hoeken en grote schuiframen voor het uitzicht in meerdere richtingen. Vanwege hun vorm noemde men ze koepels, ook wel tuinkoepels of theekeopels. Het drinken van thee, destijds een duur, uit China geïmporteerd product, was populair bij de hogere klasse. Het was exclusief, smakelijk en er werden allerlei geneeskrachtige eigenschappen aan toegeschreven. China, het land van herkomst van de thee, maar ook van porselein, zijde en lakwerk, bepaalde enige tijd de mode. Chinese ornamenten, ofwel chinoiserieën, sierden Delfts aarde-

Langs de Haagweg stond een theekeopeltje in eenvoudige Chinese stijl. Tekening Balthasar Jooss 1824. (ED)

Laan van Overvest 48 laat zien hoe een koepel en tuinhuizen kunnen worden uitgebreid om als woning te dienen. (ED)

werk, kleding en interieurs. Aan de Haagweg, even buiten Delft, stond een, kleine houten theekeopel die zeer toepasselijk in Chinese stijl was versierd. Het door Balthasar Jooss in 1824 getekende gebouwtje was licht geconstrueerd en niet erg groot, maar zag er wel een beetje uit als een Chinees tempeltje, althans in de ogen van de degene die het bouwde.

Vredige namen

Veel tuinhuizen en buitenplaatsjes droegen namen. Zo is de op de Spoorringel uitkomende Paxlaan vernoemd naar de achttiende-eeuwse buitenplaats Pax (vrede). Op de ontwerp-tekening voor het stratenplan van het Westerkwartier van C.J. de Bruyn Kops uit 1878, is de toenmalige Lakenraamslaan te zien, die later zou worden verbreed en omgedoopt tot Raamstraat. Daarlangs lagen buitenplaatsjes met de namen Welgelegen, Zomerlust, Arends Vlucht en Vredenoord. Deze zijn allemaal verdwenen ten gevolge van stadsuitbreiding. Dat is het lot geweest van bijna alle buitenplaatsjes en tuinkoepels rond de Hollandse steden. Daarbij moet worden opgemerkt dat de behoefte eraan verdween. Bovendien waren ze licht ge-

Johannes Heesterman
maakte rond 1920
een tekening van de
tuinkoepel Laan van
Overvest 42. (ED)

construeerd, vrij klein, soms met slechts één kamer, en eigenlijk niet voor permanente bewoning geschikt. In Delft bleven zes koepels bewaard: één als tuinhuis, de andere als woning, maar alleen dankzij latere uitbreidingen met een keuken, sanitaire voorzieningen en een of meer slaapkamers.

Behouden koepels

Waar nu het Westerkwartier is lagen ooit vele tuinen met tuinhuisen. Daarvan bleef er één bewaard als tuinhuis in de tuin van Buitenwatersloot 29. Aan de Laan van Overvest lagen al in de zeventiende eeuw aan weerszijden tuinen met tuinhuisen. Er resteren daar nu nog vier tuinkoepels aan de achterzijde van de oorspronkelijke percelen aan de noordkant van die laan. Ze zijn allemaal later verbouwd en uitgebreid om ze als permanente woning te kunnen gebruiken en staan verscholen achter later gebouwde huizen. Alleen de koepel Laan van Overvest 10, die in de achttiende eeuw in Lodewijk XIV-stijl werd gebouwd, is vanaf de straat te zien. Deze koepel, de mooiste die in Delft bleef behouden, droeg ooit de naam Semper Florens (altijd bloeiende). Op het perceel was enige tijd een tuinderij gevestigd, waarschijnlijk is dat de reden dat de tuin aan de straatzijde niet werd bebouwd. De bovenbouw van de Rietveldse toren is in feite ook een theekoepel. De stadswallen die in de zeventiende eeuw hun verdedigende functie hadden verloren, vormden ook een groengebied. Tegen of op de wal werden enkele tuinkoepels gebouwd. Van de Rietveldse toren werd de bovenbouw omstreeks 1610 afgebroken om op de onderbouw een molen te plaatsen. Die waaide al in 1641 om en werd niet meer herbouwd. In 1775 kreeg Hendrik van Leeuwen toestemming om op de onderbouw een koepel bouwen. Die bestaat nog steeds en zorgt ervoor dat de waltoren zijn oude hoofdvorm lijkt te hebben behouden.

Industriëlen

Enkele verdwenen koepels kennen we goed dankzij afbeeldingen. Van de koepel in de tuin van de buitenplaats, later uitspanning, Huis ter Lucht aan de Rotterdamseweg bleef een tekening uit 1890 bewaard. Toen was de uitspanning al vervangen door het pand Rotterdamseweg 3, destijds het

Leendert Vliegthart
tekende zelf zijn theekoepel
achter zijn woning
Rotterdamseweg 4. (ED)

Een Delftse Arcadia rond de stad

woonhuis van industrieel L. Vliegthart, die zijn lak- en vernisfabriek aan de Scheepmakerij had. Aan de Wateringseweg stond een koepel die in 1883 werd opgenomen in het complex van de in dat jaar hier gestichte Nederlandsche Oliefabriek (later Calvé), en op enkele foto's van die fabriek is te zien. Deze koepels waren van het gebruikelijke type met afgeschuinde zijden en ramen rondom en zullen nog uit de achttiende eeuw hebben gedateerd. Verderop aan de Wateringseweg, iets ten noorden van de Slikmolen, stond de koepel van de dames Van Gussenhoven en Drabbe, die moest wijken voor uitbreiding van de oliefabriek. Die negentiende-eeuwse koepel was veel moderner en miste de traditionele koepelvorm. Hij had namelijk een brede rechthoekige plattegrond en een schilddak. De voorgevel had vier vensters met rijke omlijstingen die waren voorzien van kroonlijstvormige bekroning, een zogenaamd hoofdstel. Die architectuur leek zeer sterk op die van het nog bestaande pand Kanaalweg 1, een veel grotere buitenplaats uit 1847, die niet meer als koepel gekarakteriseerd kan worden. Dit pand werd gebouwd voor industrieel H. Hartog Heys en kreeg later een bedrijfsfunctie, eerst als machinefabriek en later als verffabriek. Meer buitenplaatsen werden later gebruikt voor bedrijfshuisvesting. Dat gold voor de oliefabriek, maar ook voor de eerste gasfabriek aan de Asvest. Beide bedrijven bezaten aanvankelijk

een theekoepel die opgenomen was in de bedrijfsbebouwing en misschien als kantoortje dienst deed. De grotere buitenplaats Reineveld, iets verder buiten de stad aan de Haagweg, werd eerst een uitspanning maar uiteindelijk werd er de machinefabriek Reineveld in gevestigd. Ook aan de Laan van Overvest kreeg een buitenplaatsje een bedrijfsbestemming, en wel die van de steenhouwerij van Schols en 't Hart. De tuinkoepel week er uiteindelijk ook voor bedrijfsbebouwing.

In de twintigste eeuw hadden de welgestelden geen behoefte meer aan theekoepels en buitenplaatsen in de buurt. Zij konden met moderne transportmiddelen veel verder gelegen, veel plezieriger oorden bereiken en daar villa's laten bouwen. Rond de steden kwamen nog wel tuinen, maar nu in de vorm van volkstuintjes, paradijsjes voor de gewone man

Wim Weve is gemeentelijk
bouwhistoricus

De Hollandse Olie-
fabriek, later Calvé,
begon op een buiten-
plaats met theekoepel.
Foto Henri de Louw
ca. 1885. (ED)

De koepel van de dames
Van Gussenhoven en Drabbe aan
de Wateringseweg kort voor de
afbraak in 1904. (ED)

2 Twee parken in Engelse landschapsstijl gerenoveerd

**Het Agnetapark en het
Wilhelminapark zijn ongeveer
een halve eeuw na elkaar
ontworpen en met een
verschillend doel, maar beide
in de Engelse landschapsstijl.
Ze werden enige jaren
geleden in de geest van het
oorspronkelijke ontwerp
gerenoveerd.**

Het Agnetapark werd in 1880 in opdracht van J.C. van Marken ontworpen als woonwijkje voor arbeiders naast de door hem gestichte Gist & Spiritusfabriek. Een arbeiderswijk als een villapark was toen iets nieuws. Pas later zou de tuinstadgedachte veel navolging krijgen. Uitgangspunt was dat fabrikanten ervoor zorgden dat hun werknemers dicht bij de fabriek konden wonen onder gezonde omstandigheden. Het mes sneed aan twee kanten: de werkgever bond zijn werk-

nemers aan zich en kon ze tegelijkertijd controleren. De werknemers konden er betaalbaar en goed wonen. De woningen in het Agnetapark waren per drie of vier samengevoegd in blokjes met het uiterlijk van een villa. Verder stonden er gebouwen voor algemeen doel zoals het multifunctionele gebouw De Gemeenschap en het ontspanningsgebouw De Tent. Tuinarchitect L.P. Zocher, samen met zijn vader ontwerper van onder meer het Amsterdamse Vondelpark en de Keukenhof, ontwierp de groenaanleg. Hij deed dat in de Engelse landschapsstijl, gekenmerkt door zichtlijnen, glooiende gazons, vijvers en slingerende wegen en paden. Boomgroepen werden afgewisseld met solitaire bomen en heestergroepen. In 1882 werden de eerste bomen geplant. Toen bomen en heesters volgroeid waren was het bedoelde beeld van een villapark compleet, al bleef het een arbeiderswijk.

Verstorende invloeden

De tijd liet het park niet ongemoeid. Het fabrieksterrein werd uitgebreid ten westen van de spoorlijn en de hoofdingang werd van de Wateringseweg verplaatst naar de noordoosthoek van het park. Daardoor werd de J.C. van Markenweg een drukke toegangsweg voor zwaar verkeer door de rand van het park. Een bruggetje werd daartoe vervangen door een dam met duiker. Het groeiende autobezit vroeg om parkeerplaatsen in het park.

De villa van Van Marken, in 1931 omgevormd tot huishoudschool, werd in 1980 afgebroken. Het ontspanningsgebouw werd een restaurant/partycentrum waarbij het terras en de parkeerplaats een logische rondwandeling belemmerden, terwijl die juist een uitgangspunt was voor Zocher's ontwerp. De hoofdtoegang van de fabriek werd in 1992 wederom verplaatst, nu uitkomend op de Provincialeweg, waardoor het park van doorgaand verkeer werd verlost.

Renovatie

Na vele jaren was het bestand aan bomen en heesters verouderd. Enkele soorten waren verdwenen en er stonden vele slechte bomen. Ook groeiden overal zaailingen van esdoorns. Hier en daar waren hagen verwijderd en van de glooiingen in de gazons was weinig meer over. Eigenaar van het park, Agnetapark BV, gaf Jos van de Lindeloof Tuinen Landschapsarchitectenbureau opdracht de beplantingskwaliteiten te beoordelen. Al snel kwam men tot de conclusie dat groot onderhoud niet voldoende was. Voorjaar 1998 lag er een uitgebreid renovatievoorstel, dat het bureau samen met hoveniersbedrijf Van der Heijden opstelde. Restauratie naar het oorspronkelijke plan was als gevolg van/vanwege de gewenste parkeerplekken in het park niet mogelijk/geen optie. Maar waar mogelijk zijn oorspronkelijke lijnen en elementen teruggebracht. Nieuwe pa-

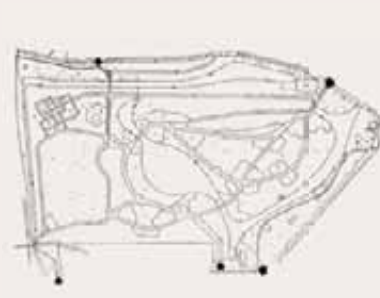

Agnëtapark

den zijn toegevoegd om de doorgaande route te herstellen en kregen een vormtaal die doorgaat op het oude ontwerp. Ook werden er nieuwe elementen toegevoegd, zoals het terras bij het restaurant, dat als het ware boven het oorspronkelijke plan zweeft waardoor de oude lijnen intact bleven. De rechthoekige vlonder, subtiel uitgevoerd in eigentijdse materialen, is duidelijk een nieuw element in het park. Uitgangspunt bij de renovatie was dat het park meer een publieke stadstuin is dan openbaar groen. Dit uit zich in het gekozen terreinmeubilair en het toegepaste beplantingsassortiment. >

Linksboven: De gebogen wegen, paden en waterpartij bieden steeds andere verrassende doorzichten en uitzichten. (plattegrond parkaanleg, B. Westra 1894, ED)
 Linksmidden: Prentbriefkaart kort na 1900. Het groen was toen al aardig opgeschoten. De vijver had ook een recreatieve functie: men kon er bootjes huren om te spelevaren. (ED)
 Linksonder: Waar ooit de villa van de familie Van Marken stond kwam een plantsoen met daarin een borstbeeld van de stichter van het park, later nog aangevuld met een borstbeeld van zijn vrouw Agneta. (Foto J. van de Lindeloof)

Middenonder: In het gazon aan de zuidzijde van de vijver, nabij het gebouw De Gemeenschap, kwam een speelplek. (Foto J. van de Lindeloof)
 Rechtsboven: Het Agnetapark na de renovatie. (Foto J. van de Lindeloof)
 Rechtsonder: Bij De Lindenhof, het voormalige ontspanningsgebouw De Tent, kwam een eigentijds terras. (Foto J. van de Lindeloof)

Wilhelminapark

Wilhelminapark als werkverschaffing

In de crisisjaren 1930-1940 werden in Nederland verscheidene werkverschaffingsprojecten uitgevoerd, zoals de aanleg van het Amsterdamse Bos en het Kralingsebos. In Delft kwamen op deze manier het Wilhelminapark, de uitbreiding van begraafplaats Jaffa en het Hertenkamp tot stand. De aanleg van parken werd toen gezien als een zinvolle tijdsbesteding voor het groeien-de aantal werklozen. Tegelijkertijd werden nuttige voorzieningen voor de gemeenschap gerealiseerd. Een typische 'win-winsituatie'

noemen we dit nu. Werken in de werkverschaffing was verre van ideaal. Het was geen echte baan. De mannen waren in de werkverschaffing verplicht om zwaar en ongeschoold werk te verrichten. Mannen met gezinnen hadden soms geluk en werden dicht bij huis ingezet. Maar als ze pech hadden gebeurde dat ver weg in de landontginning of de kanalisatie van beken, en werden ze gehuisvest in een werkverschaffingskamp. Het werk aan de parken bestond in hoofdzaak uit het met de hand uitgraven van waterpartijen. Er werd ongeveer vijftig uur per week gewerkt voor een schamel

loon van omgerekend ongeveer zeven euro per week. Het alternatief bij werkweigering was de 'steun', een nog lagere uitkering.

Engelse landschapstijl

Het Wilhelminapark, aanvankelijk het Nieuwe Park genaamd, is op een weiland ten westen van de stad aangelegd naar ontwerp van O. de Vries, plantsoenopzichter van de gemeente Delft. Zijn ontwerp doet qua vakmanschap niet onder voor dat van zijn meer bekende vakgenoten. 'Nu is het wachten op de muzikant' kopte de krant ter gelegenheid van de opening, op 4 juli

Linksboven: Ontwerp Wilhelminapark

O. de Vries, 1932. (IB)

Boven midden: Het park met de westelijke uitbreiding uit 1966.

Rechtsboven: De bloemborder in het Wilhelminapark. (Foto R. van Beek)

Geheel midden: De nieuwe hoofdentree aan de noordzijde leidt over de blauwe brug. (Foto R. van Beek)

Rechtsmidden: Het renovatieplan van Joke Klumper uit 1995. (IB)

Onder: De zichtlijn tussen de bruggen is een belangrijk aspect van het parkontwerp. De in het water uitstekende eendenvoederplaats is bij de renovatie aangelegd. (Foto R. van Beek)

Linksmidden: Werklozen aan het werk bij de uitbreiding van begraafplaats Jaffa. Zo werkten ze ook bij de aanleg van het Wilhelminapark. (ED)

1932. Die muziektent is er nooit gekomen, maar het park kreeg wel enkele andere interessante elementen. De landschapsarchitecten uit die tijd gebruikten de Engelse landschapsstijl die in de negentiende eeuw populair was geworden. Zij lieten zich inspireren door de glooiende, begroeide en met beken doorsneden Engelse heuvelandschappen. Met licht glooiende gazons, fraaie doorzichten, slingerende paden en waterpartijen zonder zichtbaar begin en einde, creëerden zij een illusie van het romantische Engelse landschap. Tijdens een wandeling door het Wilhelminapark kruist de bezoeker een aantal zichtlijnen. Deze zorgvuldig ingerichte taferelen zijn opgebouwd uit een voorgrond, middentaferel en achtergrond, bedoeld om het park zo groot mogelijk te laten lijken. Het hoogtepunt is de zichtlijn over het water tussen de twee sierlijke gemetselde boogbruggen. Het vakmanschap van De Vries komt goed tot uiting in de grijsbladige treurperen die aan weerszijden van de bruggen zijn aangeplant. De grijze bladeren geven het uitzicht een heig effect. Hierdoor wordt de diepte van het doorzicht visueel vergroot. Er staan meer bijzondere bomen in het park. De twee monumentale, Kaukasische vleugelnoten spreken het meest tot de verbeelding. Op 4 juni 1945 werd het Nieuwe Park als eerbetoon aan koningin Wilhelmina omgedoopt in Wilhelminapark. Op initiatief van de Oranjevereniging zijn toen zes koningslinden geplant, vernoemd naar de toenmalige leden van het koninklijk huis.

Uitbreiding en renovatie

Het Wilhelminapark is in 1965 aan de westzijde uitgebreid met een bloementuin, een speelplek en een trapveld. Het ontwerp is rechtlijnig van opzet en vormt een scherp contrast met het oude landschappelijke deel van het park. Dertig jaar later, in 1995, is het Wilhelminapark ingrijpend gerenoveerd. Dit was noodzakelijk omdat de zorgvuldige compositie van gesloten beplantingen, open ruimten, zichtlijnen en solitaire bomen in de loop der jaren was verdwenen. De steeds dichter wordende boomlaag had de onderbeplanting grotendeels verdrongen. Alleen de 'saai' schaduwminnende soorten waren overgebleven. Hierdoor kon de bezoeker ook verder gelegen delen van het park al in één keer overzien waardoor het oorspronkelijke verrassingseffect was verdwenen. Bovendien waren in de loop der jaren de open ruimten en de zichtlijnen letterlijk vol geplant met bomen

Fraai groen voor de gewone man

die bij andere projecten waren overgebleven. De kenmerkende lage oevers waren vervangen door hoge hardhouten beschoeiingen en de paden, bloementuin en speelplaats waren in verval geraakt. Tijd voor een opknapbeurt!

Het renovatieplan van Joke Klumper, landschaparchitect bij de gemeente Delft, bestond uit een combinatie van drie ingrepen. Het oude deel van het park werd gerestaureerd naar het oorspronkelijke ontwerp. Om de dieptewerking van het park weer te kunnen beleven werd de boomlaag fors uitgedund en de struiklaag aangevuld met een grote variatie aan bloeiende, besdragende en groenblijvende heesters. Op markante plekken in de zichtlijnen werden nieuwe bomen aangeplant die vanwege bladkleur, bladvorm, bloeiwijze of vruchten een bijzondere sierwaarde hebben. De hoge houten beschoei-

ing werd verlaagd waardoor de gazons weer in het water lijken over te vloeien. De westelijke uitbreiding uit de jaren zestig kreeg nieuwe paden met vloeiend verloop en sluit nu naadloos aan op het oude parkdeel. In de dichte beplanting tussen de twee parkdelen zijn nieuwe zichtlijnen gemaakt. Een fraaie, vaste plantenborder in het oude deel van het park verving de bloementuin. De speelplaats kreeg een markante plek in de speelweide en de eendenvoederplek werd verplaatst naar een mooie, zonnige plek in een van de zichtlijnen van het park en steekt als een gemetseld bastion in het water uit.

Vergrote beleavings- en natuurwaarde

Om de beleavingswaarde van het park te verhogen heeft Joke Klumper twee elementen aan het park toegevoegd. Bij de hoofdentree tegenover het zwembad is de brede grond-dam tussen de watersingels langs het Westplantsoen en de Colijnlaan vervangen door een opvallende brug. De vorm ervan is geïnspireerd op de oude, gemetselde boogbruggen in het Wilhelminapark. De brug is door de kinderen van de basisscholen uit de omgeving van het park blauw geverfd met honderden handafdrukken. Helaas hebben vandalen graffiti op de brug gespoten. Alle entrees van het park worden nu geaccentueerd met landelijke entreepoorten. De natuurwaarde van het park is nog verder vergroot door enkele dode bomen ten behoeve van de spechten te laten staan. Voorts is aan de zijde van het Stanislascollege een paddenpoel voor amfibieën aangelegd. De houtril langs de Provincialeweg dient als geluidsscherm en biedt tegelijk ook huisvesting en foerageermogelijkheden aan kleine zoogdieren, vogels en insecten. De renovatie combineert de oorspronkelijke ontwerpgedachte met nieuwe inzichten en maakt het park tot een in vele opzichten waardevol stuk groen.

Jos van de Lindeloof is tuin- en landschaparchitect
Rob van Beek is beleidsadviseur Groen van de gemeente Delft

Het Wilhelminapark kort na de aanleg met nog onvolgroeid groen. (ED)

De grote dakkapel werd in onderdelen gedemon- teerd en afgevoerd. (H. Nijenhuis)

KORT

nieuws

Nominaties Le Comteprijs 2009

De Commissie voor de Le Comteprijs van de historische vereniging Delfia Batavorum inventariseerde, mede dankzij aanmeldingen door derden, achttien uiteenlopende projecten die in 2009 afgerond werden en in aanmerking kwamen voor een nominatie voor de prijs over het jaar 2009. Het zijn:

- 01 Achterom 156, hoek Vesteplein en Asvest; nieuwbouw 'Wijnhuis', in contour van grachtenhuis, maar in geheel andere materialen en architectuur uitgevoerd
- 02 Agnetapark, plaatsing monument voor Agneta Van Marken-Matthes met enkele door Gerrit Rietveld ontworpen 'Calvébanken' (aangemeld door dhr. H.A. Langeweg)
- 03 Bachsingel 1, oorspronkelijke kleuterschool, later dansschool, omgevormd tot fraai en vrolijk wokrestaurant als blikvanger in de wijk. (aangemeld door dhr. E.D. Drok)
- 04 Brabantse Turfmarkt 46-48. Sterk aangetaste pui gerestaureerd, waarbij het originele siermetselwerk in geglazuurde steen met veel zorg is gereconstrueerd
- 05 Dirk Costerplein. Dirk Costerflat. Als onderdeel van renovatie van de galerijflat zijn rondom de borstweringen voorzien van glazen platen waarop teksten van Dirk Coster zijn aangebracht. Enkele delen van de borstweringen worden 's avonds en 's morgens verlicht.
- 06 Doelenstraat/Raam, restauratie/reconstructie toegangshek v.m. TU-bibliotheek. (aangemeld door dhr. W. Naborg)
- 07 Heilige Geestkerkhof, restauratie hardstenen lantaarnpaal (18de of begin 19de eeuw), met ijzeren krularm (tweede helft 19de eeuw). Slechte kopie vervangen door herstellde (voordien gebroken) originele paal. Gietijzeren krularmarmatuur in oorspronkelijke vorm hersteld en aangevuld.
- 08 Hooikade 13, renovatie v.m. kantoor firma Braat als bedrijfsverzamelgebouw 'Bacinal 2'. Zorgvuldige herstelling interieur. Op de gevel zijn de

Stationskoffiehuis gered

Onder grote belangstelling van publiek, passanten en pers, werd op 29 september 2009 het voormalige stationskoffiehuis, onderdeel van dansschool Wesseling, met een hydraulische gripper van sloopbedrijf Vlasman uit elkaar getrokken. In de media stond te lezen, hoe gemeentelijke pogingen om het gebouw te demonteren en, in welke vorm dan ook, elders te herbouwen op niets waren uitgelopen. Delft wist toen nog niet dat een particulier initiatief tot redding van het stationskoffiehuis al twee maanden eerder was genomen. Restaurator Henk Nijenhuis demonteerde bij aanvang van de sloop met zijn bedrijf HN Projects, in goed overleg met sloper Vlasman, beeldbepalende onderdelen van de historische gebouwen aan de Van Leeuwenhoeksingel en de Houttuinen en daarmee ook van het stationskoffiehuis. De Delftse architect Paul Kloet had medio september na contact met gemeentelijk bouwhistoricus Wim Weve het plan opgevat om de markante gevel ervan in te passen in een nieuw op te richten gebouw in Delft. Op de dag van de sloop kwamen restaurator en architect met elkaar in contact, sloegen de handen ineen, en ontwikkelden een plan voor herbouw van het stationskoffiehuis elders in Delft.

Van het stationskoffiehuis zijn de dakkapellen, de getoogde ramen en kozijnen, gootlijsten en, in brokstukken, nagenoeg de gehele gevel inmiddels veilig gesteld in depot. Maar ook gipsornamenten en de op linnen geschilderde decoratieve vlakversieringen van het plafond werden na het verwijderen van het verlaagde

plafond eronder, zorgvuldig uitgenomen en opgeslagen. Het kostte veel arbeid en diamantzaagwerk om het 'Delftsblauwe' tegeltableau in het hart van de dakkapel schadevrij uit te nemen. De verf op de middelste tegels werd verwijderd waardoor het opschrift CAFÉ weer tevoorschijn kwam. Het tegeltableau bleek niet Delfts te zijn maar vervaardigd door Villeroy en Boch in Merzig. Diezelfde week stelde Nijenhuis voor om bij de herbouw van het stationskoffiehuis gebruik te maken van de bijna onuitputtelijke bouwdoos van historische bouwmaterialen, die bij de sloop van de 133 historische gebouwen in de Spoorzone zouden vrijkomen. Zware geklonken staalconstructies, ondersteund door gietijzeren kolommen, afkomstig uit de voormalige Constructiewerkplaatsen der Genie aan de Houttuinen worden geïntegreerd in het te herbouwen café. De plek waar dat moet komen is nog een onderwerp van studie en overleg. Vooralsnog heeft een plek in de Spoorzone, dicht bij de oorspronkelijke locatie, de voorkeur.

Het tegeltableau als losse tegels bijeengelegd. Na verwijdering van de verf van de tegels in het midden is het woord CAFÉ weer te lezen. (H. Nijenhuis)

- letters BACINOL herplaatst.
(aangemeld door dhr. G. Meijerink)
- 09 Jan de Wittstraat, renovatie in oorspronkelijke stijl van 87 woningen uit 1923 in eenvoudige, enigszins aan Amsterdamse School verwante architectuur
- 10 Markt 23, renovatie/herstel/groot onderhoud gevels 19de-eeuws hoekpand met fraaie pui.
- 11 Nieuwe Langendijk 66, renovatie dubbele voorgevel van twee gekoppelde panden. Witte kleur op gevelmetselwerk verdieping vervangen door rode kleur, lelijke aluminium winkelpuien vervangen door fraaie houten winkelpuien in neo-jaren-'20/'30-stijl. (aangemeld door dhr. E. van Betlehem)
- 12 Nieuwstraat 6, zeer lelijke winkelpui vervangen door nieuwe pui in 'neohistoriserende' vorm met pilaster-vormige stijlen en kroonlijst.
- 13 Noordeinde 4. Restauratie historisch torenuurwerk in de Lutherse Kerk. (aangemeld door dhr. D. van Loenen.)
- 14 Oude Delft 226, stoep en stoephek. Gebroken en verzakte hardstenen stoep vervangen door nieuwe hardstenen stoep, met een nieuw stoephek in een niet op historische voorbeelden teruggaande, maar toch historiserende vorm.
- 15 Pakschuit 'Nooitgedacht', restauratie zeldzaam scheepstype. Schip gebouwd in 1904, en dienstdoend op het traject Schiedam-Overschie-Delft. Vanaf ca. 1915 voor N.V. Verenigde Delftsche Pakschuitdiensten Balhuizen en van der Well. Daarna halve eeuw woonschip in Zuidergracht. Van sloop gered en op grond van minutieus onderzoek gerestaureerd. Originele 'Van Rennes' oliemotor, verworven en in werkende staat hersteld. (aangemeld door dhr. R. Leurink, Stichting Pakschuit Nooitgedacht)
- 16 Papenstraat 20, Huyse van St. Christoffel. Renovatie en restauratie v.m. bejaardenhuis, in oorsprong het middeleeuwse Oude Vrouwenhuis, met Jeruzalemkapel tot long stay appartementencomplex. (aangemeld

- door Regtop Lichtvoet Architecten)
- 17 Van Leeuwenhoeksingel, renovatie NS-station. Uitgebreid technisch herstel exterieur, met reconstructie van de originele kleurstelling op basis van kleuronderzoek door Instituut Collectie Nederland (ICN)
- 18 Verwersdijk 134/136, renovatie van twee samengetrokken panden, in oorsprong een verbouwd restant van een deel van de 17de-eeuwse Lutherse Kerk. (aangemeld door dhr. P.J.M. Rijk)

De commissie koos hieruit vijf nominaties voor de Le Comteprijs 2009. Tijdens de jaarvergadering van Delfia Batavorum op 26 mei 2010, zal de voorzitter van de vereniging bekend maken welk project het bestuur heeft gekozen als winnaar van de prijs en die vervolgens uitreiken. Lezers van het huis-aan-huisblad Delft op Zondag kunnen komend voorjaar weer een stem uitbrengen op één van de nominaties op grond waarvan de redactie van die krant de Le Comte-publieksprijs zal toekennen aan het project dat de meeste stemmen krijgt. De winnaar zal ook tijdens de jaarvergadering bekend worden gemaakt en de prijs uitgereikt krijgen.

De vijf nominaties zijn:

- a. Nieuwstraat 6: lelijke winkelpui vervangen door nieuwe pui in 'neohistoriserende' vorm. (Monumentenvennootschap Cesare Borgia, Amsterdam)
- b. Brabantse Turfmarkt 46-48: restauratie pui. (C.M. van der Woude, Delft)
- c. Dirk Costerplein: aanbrengen teksten Dirk Coster op borstweringen galerijflat. (Woonbron Delft)
- d. Heilige Geestkerkhof: restauratie hardstenen lantaarnpaal uit 18de of begin 19de eeuw, met gietijzeren armatuur uit tweede helft 19de eeuw. (P. Kokx, Gemeente Delft, Wijk en Stadszaken, Vakteam Mobiliteit)
- e. Achterom 159: renovatie en nieuwbouw restaurant. (W. Meyer beheer, Warmond)

a

b

c

d

e

De Delftse Hout

Het gebied van de huidige Delftse Hout was oorspronkelijk een veenweidelandschap, in de middeleeuwen ontgonnen met een evenwijdige polderverkaveling. De hoofdstructuur is nog steeds goed zichtbaar en wordt gevormd door, van noord naar zuid: de Brasserskade, de Tweemolentjesvaart, de Korftlaan, en de Delfgauwseweg met Pijnackerse Vaart. Ongeveer weer haaks hierop loopt de Noordeindseweg, ook een middeleeuwse ontginningsas. Hieraan liggen verspreid staande boerderijen, en het buurtschap Klein Delfgauw dat in oorsprong dateert van rond 1600. Al in de late middeleeuwen werd dit veengebied gebruikt voor turfwinning, een bedrijvigheid die tot in de negentiende eeuw zou doorgaan. Door de afgravingen en polderbemaling klonk het toch al laaggelegen gebied verder in en ontstonden steeds groter wordende veenplassen. Op de kaart van Kruikius uit 1712 zijn tussen de Brasserskade en Tweemolentjesvaart de Nootdorpse plassen te zien, waarvan een klein restant nog steeds aanwezig is. Op de kadastrale kaart uit 1832 zijn ook ten zuiden van de Tweemolentjesvaart grote plassen aangegeven, ongeveer op de plaats van de huidige Grote Plas. Vooral in de negentiende eeuw werden grote delen van het gebied weer drooggemaakt: tussen 1840 en 1844 de polder Klein Vrijenban ten noorden van de Tweemolentjesvaart en tussen 1858 en 1859, ten zuiden van die vaart, de Bieslandse Bovenpolder. Van de eerste droogmaking getuigt het oude gemaal aan Aan 't Verlaat. Aan de tijd dat de Delftse Hout nog poldergebied was herinneren ook restanten van twee oude molens. Langs de Korftlaan, bij de A13, staat de onderbouw van de rond 1600 gebouwde Bieslandse molen. En aan het eind van deze laan staat de onderbouw van een in 1789 gebouwde molen.

Een van de vele, meer verborgen plekken in de waterrijke Delftse Hout.

In het noordoosten van de gemeente Delft begon men ruim veertig jaar geleden met de aanleg van het recreatiegebied de Delftse Hout. De voorgeschiedenis ervan gaat bijna tachtig jaar terug. Het gebied was uiteraard al eeuwenlang een groengebied, maar met een geheel ander karakter en een eigen geschiedenis.

Stadspark

Al in 1921 werd ten oosten van de stad een groot stadspark gepland. Dit was onderdeel van het Uitbreidingsplan Delft, ontworpen door de twee jaar daarvoor ingestelde Commissie voor de Stadsuitbreiding. Het Delftse ontwerp paste in het beeld van de twintigste-eeuwse stadsparken, die ook elders in het kader van de volgens de Woningwet 1901 vereiste uitbreidingsplannen werden ontwikkeld.

Deze 'volksparken' hadden een brede functionele doelstelling. Ze waren vooral bestemd voor de meerderheid van de bevolking die geen eigen groen bezat, zoals eigen tuinen. Een dergelijk park moest niet louter kijkgroen zijn, maar tevens mogelijkheden bieden voor actieve recreatie, bijvoorbeeld met speelweiden. Het Delftse parkontwerp had een onregelmatige omtrek en een monumentale symmetrische inrichting, met onder scherpe hoeken op elkaar staande lanen. Feitelijk had dit ontwerp weinig meer met de landschappelijke ondergrond te maken. Het was daar eenvoudig als een zelfstandige structuur overheen gelegd. Het in zijn totaliteit zeer ambitieuze uitbreidingsplan bleef echter slechts papier. In plaats daarvan stelde in 1931 de directeur Openbare Werken J. de Booij een bescheidener Algemeen Uitbreidingsplan op. Daarin was een veel kleiner park ten oosten van de stad voorzien, in de vorm van relatief smalle groenstroken aan weerszijden van de Tweemolentjesvaart. Vanaf 1938 werd dit als werkverschaffingsobject aangelegd – het was immers crisistijd!

In het noordelijke stuk, voorzien van een langgerekte waterpartij, werd onder andere een hertenkamp aangelegd. In een toelichting achteraf schreef De Booij dat bestaande plassen met hun rietbekrugging in de aanleg waren geïntegreerd.

Afgezien van deze aanloop is de Delftse Hout grotendeels het resultaat van naoorlogse planning uit de jaren vijftig en zestig. De vooroorlogse gedachte van volkspark was niet losgelaten, maar werd nu vertaald in de meer moderne vorm van multifunctioneel recreatiegebied. In het Structuurplan uit 1957 van de stedenbouwkundigen Froger en Van Embden was het hele gebied bestemd voor recreatie. Aan de concrete uitwerking daarvan was toen al begonnen door diverse gemeentelijke afdelingen. Realisatie van het recreatiegebied was dringend nodig vanwege de verwachte snelle bevolkingstoename van Delft, die trouwens de algemene achtergrond was van het Structuurplan 1957. Er werd ruim tien jaar aan de plannen gewerkt: van grof naar fijn, van zonering en indeling naar gedetailleerde beplanting. Uiteindelijk kwam er in 1966 een strak functioneel in zones verdeeld definitief ontwerp uit, typerend voor de naoorlogse functionalistische planologie en stedenbouw. Aan de vormgeving van de Delftse Hout zijn vooral de namen verbonden van stedenbouwkundige H. de Vries en landschapsarchitect W.C.J. Boer.

Detail Kaart
Delfland, Nicolaas
Kruikius 1712.
(ED)

Het Gemeentelijk
Uitbreidingsplan
van J. de Booi
uit 1933 voorzag
al in een groot
recreatiegebied in
het noordwesten
van de gemeente
Delft.

Ontwerp Delftse
Hout 1966.

De sloot bij het
Houtpad herin-
nert met zijn
rijen knotwilgen
aan het vroegere
polderlandschap.

Het Heempad:
afwisseling open-
heid en gesloten-
heid met mooie
doorkijkjes.

Actieve recreatie

Het plan uit 1966 sloot eenvoudig aan op de vooroorlogse aanleg rond de Hertenkamp in het noordelijke gebiedsdeel. Al in de jaren vijftig was dat uitgebreid met een brede strook sportterreinen langs de Brasserskade.

Onder andere voetbalclub DHC kreeg hier een nieuw tehuis, een echt mini-stadion met de luxe van een overdekte tribune.

Bij ontwerp en uitvoering van de Delftse Hout waren, in tegenstelling tot het Volkspark-ontwerp uit 1921, de belangrijkste elementen van het bestaande landschap uitgangspunt.

De oude waterlopen en kades bleven gehandhaafd en er werd dankbaar gebruik van gemaakt om het gebied in een aantal zones te verdelen.

Het ontwerp streefde doelbewust naar een afwisselende landschapsinrichting die paste bij de diversiteit aan functies. En die waren vooral gericht op actieve vormen van recreatie.

Het programma daarvoor was zeer uitgebreid en bevatte onder andere: diverse sportterreinen, een grote vijver met ligstrand, speelweides, een waterspeeltuin voor kinderen, een openluchtwembad en een kinderboerderij. De Korftlaan werd vormgegeven als een door bomenrijen omzoomde hoofdas: zij funtioneerde als hoofdontsluiting en meteen als scheiding tussen zones met verschillend karakter. Aan de laan waren enkele veel publiek trekkende voorzieningen geprojecteerd. Zo kwam hier het openluchtwembad, dat echter 1989 al weer gesloten werd en plaats maakte voor het campingterrein.

Tussen Korftlaan en Tweemolentjesvaart werd een drukker, op massapubliek afgestemd deel ingericht, en daarom was hier de grote vijver geprojecteerd, de Grote Plas, onbetwist de kern van de Delftse Hout. Haar bijzondere vorm met een soort niervormige omtrek had een functionele reden: de ontwerpers schreven in een toelichting dat door deze kromming aan de noordzijde de strandlengte maximaal was. De groenbeplanting rondom de Plas wisselt sterk van karakter. Vrij grote stukken dicht bos variëren met een meer open, coulissenachtige inrichting vooral aan de stadskant van de plas.

Feitelijk is de Delftse Hout onaf gebleven

Dichte lobben van bomen en struiken worden afgewisseld met ruime weides. Hier zijn verrassend mooie doorkijken ontstaan, met name over de slingerende waterpartij waaraan sinds een aantal jaren het Paviljoen Knus staat. Aan de zuidkant van de Korftlaan ligt het meer rustige deel. Hier werden het arboretum en de heemtuin ingericht. Het zijn intieme, besloten delen geworden. Vooral het arboretum is een bijna verborgen plek, voor het gevoel ver weg van de drukte elders rond de Plas. Dit deel van de Hout heeft zo een meer educatief karakter gekregen. Het 1993 geopende natuureducatiecentrum De Papaver is hier dan ook op zijn plek.

Eigenlijk zou de Delftse Hout volgens het plan van 1966 veel groter zijn geworden en doorlopen tot aan de Delfgauwseweg. Enkele onderdelen daarvan, de begraafplaats Iepenhof en een volkstuintcomplex, werden wel aangelegd.

Maar deze zijn van het grote noordelijke deel van de Hout afgescheiden door een flink stuk resterend open weidelandschap, dat zich uitstrekt vanaf het arboretum tot aan Klein Delfgauw. Op het plan uit 1966 is te zien dat weide en buurtschap geheel zouden verdwijnen voor een roeibaan van Olympische afmetingen, omgeven door bos! Voorbeeld daarvoor was de roeibaan in het Amsterdamse Bos. Dit is het enige deel van het ontwerp waar, in afwijking van de rest, radicaal een streep door de historische elementen werd gezet. In 1971 werd een aangepast plannetje getekend met daarop de roeibaan iets verdraaid, dit om het als karakteristiek ervaren buurtschap toch te behouden. Dit plandeel stierf echter uiteindelijk een stille dood. Feitelijk is de Delftse Hout dus onaf gebleven. Maar achteraf gezien voegt juist dat 'onaffe' onbedoeld een extra kwaliteit toe aan het totaal. Wie vanuit de dichterbegroeide delen komt ervaart de afwisselende openheid van het oorspronkelijke weidelandschap bijna als een verrassing. Samen met Klein Delfgauw geeft het een niet mis te verstaan beeld van hoe dit gebied er vroeger uit heeft gezien

Gertjan van der Harst is gemeentelijk
bouwhistoricus

De huidige
pomp in het Hofje
van Pauw.

ELS KEMPER

De eeuwenoude Delftse hofjes hebben tegenwoordig een fraaie siertuin, ingericht naar historisch model. In het midden een straatje met aan weerskanten rechthoekige perken, omzoomd door buxushaagjes. Er groeien kruiden. Hier en daar staat een fruitboom.

Liefst ergens een pomp. En die buxusbollen, die een bobbelig bergje vormen? De vroegere bewoners zouden vreemd opkijken.

Hofjes

Met de witte was op het groene gras

Delft had ooit zes hofjes van liefdadigheid. Ze worden uitvoerig besproken in de stadsbeschrijvingen van Dirk van Bleyswijck (1667) of van boekdrukker Reinier Boitet, die in 1729 Van Bleyswijcks beschrijving actualiseerde en in gewijzigde vorm opnieuw uitgaf.

Er bestaan er nu nog drie, het Klacuwshofje aan de Oranje Plantage bij de Oostpoort, het Hofje van Gratie in de Van der Mastenstraat, en het Hofje van Pauw aan de Paardenmarkt. De laatstgenoemde twee grenzen aan elkaar. Een vierde, het Hofje van Almonde, werd in 1607 in een bestaand huis achter het Bagijnhof gesticht en pas in 1855 vervangen door een echt hofje met zeven huisjes. Van Bleyswijck heeft het Hofje van Pauw trouwens nooit gezien. Dat bestond in zijn tijd nog niet. Hij kende wel het Overschies Hofje (1570) in de Bagijnestraat, het hofje van Arend Sasboutsz. Van der Dussen achter in de Dirk Langenstraat (1604), en nog een piepklein hofje van Apert van de Houven in de Roskampoor (1628) aan het Achterom. Het Hofje van Overschie verhuisde in 1865 naar de Donkerstraat hoek Oranje Plantage, maar raakte in verval. Daar rest in een tuin nog slechts een gevelsteen.

Hofje van Gratie, sinds 1660 in de Van der Mastenstraat.

Bijzondere Armhuissies

Boitet noemt de hofjes 'De bijzondere Armhuissies'. En merkt daarover op: 'zij wierden om hunne vermakelyke woningen en gelegenheid gemeenlyk ook hofjes genoemd: deze zyn door enige luiden getimmerd tot

woonvertrekkies voor arme en oude mensen, met uitdrukkelijk bevel hoedanig dezelve zullen bestierd werden, en aan wien de vergeefinge derzelve zal staan, welk opzicht gemeenlyk onder 't geslacht moet blyven, en versterven aan de oudste der nakomelingen'.

Het Klauwshofje aan de Oranje Plantage.

Daarmee raakt hij een teer punt: wie mocht er besturen en de bewoners aanwijzen? Daar gaat het vaak over in de archiefstukken. Hofjes werden gesticht door de rijken van Delft, de stadsbestuurders of grote bierbrouwers. Ze dienden daarmee op kleine schaal een liefdadig doel, maar vooral ook hun eigen zielenheil. Een veilig plekje in het hiernamaals, dat was belangrijk. 'Uit Godvruchtigheyt gesticht', aldus Van Bleyswijck. Bij het Klauwshofje (1605) staat dat mooi beschreven op de blauwe arduinen steen bij de toegangspoort: 'Die mildelick Saeyen in der Armen Hoven Sullen rijcklick Maeyen in den Ougst hier boven'. Het was heel belangrijk dat de eigen familie, nazaten van de voorname stichters, het in het hofje voor het zeggen hielden. Zij beslisten wie er in de huisjes mochten wonen. In het Hofje van Pauw (1707) lag die toewijzingsbevoegdheid in de eerste jaren na

de opening bij Adriaan van Groenewegen, raad en vroedschap van Delft, en mr. Paulus Durven,

Elisabeth Pauw, stichtster van het Hofje van Pauw. (ED, Prinsenhof)

Zomer in het Hofje van Pauw. Rechts het bergje buxusbollen.

advocaat. Zij waren de executeurs van het testament van de stichtster, burgemeestersvrouw Elisabeth Pauw. Elk had een eigen groepje kandidaten, aan wie de woninkjes werden gegund. Van Groenewegen koos de 'ongehoude dogters' ofwel alleenstaande vrouwen. Jannetje van der Sijden, en Catarine Bologne, en de weduwen Jannetje Willemsdr. en Judith Serboteur. Van Durven schoof de weduwen Jannetje de Valck en Eva Gilliszdr. naar voren, alsmede Leendert van Bodegom en Grietge Jansdr. van Cleeff. Samen kozen ze ook nog Jan Cok en Maria Dirksdr. als bewoners.

Gratis wonen

De hofjes, waar men gratis woonde en ook nog eten en brandstof kreeg, werden algemeen gezien als een ontlasting voor de omvangrijke taken van de openbare godshuizen en van het Charitaathuis. In de godshuizen (Gasthuis, Sint-Joris Gasthuis, pesthuis enz.) werden armen, bejaarden en zieken opgenomen om er (een tijdje) te wonen. Bij het Charitaathuis in de Schoolstraat kregen armen bijstand van de stad in de vorm van geld en/of brood en turf. Of de hofjes, met bij elkaar opgeteld pakweg veertig woninkjes, werkelijk veel bijdroegen aan de oplossing van het armoedeprobleem valt te bezien. Omstreeks 1680 telde Delft ongeveer 22.000 inwoners. Dat aantal liep vanwege de slecht draaiende economie in 1750 terug naar om en nabij 14.000. In de achttiende eeuw hoefde de helft van deze bevolking geen belasting te betalen, omdat men simpelweg te weinig bezit of geld had. Tussen tien en twintig procent leefde uitsluitend en alleen van de bedeling.

Niet voor echte armen

Er waren dus heel veel armen, maar een hofjeswoning, ho maar! Bij het Hofje van Gratie kwam niemand binnen die door de Kamer van Charitate werd onderhouden, of die had gebe-

deld. Alleen als werd voorkomen dat je tot de echte armen ging horen, kwam je in aanmerking voor een hofjeshuisje.

De regels voor toelating waren streng. Bewoners van het Hofje van Gratie moesten minstens vijftig jaar oud zijn, mochten geen kinderen of anderen laten inwonen, en nachtgasten of slapers waren ook taboe. Er moest rust en orde heersen. De regels werden aan nieuwkomers voorgelezen, opdat ze vervolgens een stil en godzalig leven konden leiden. In het Hofje van Pauw mochten soms wel dochters inwonen, als ze maar niet trouwden. Dat gold ook voor de weduwen en alleenstaande vrouwen. Zodra ze met een man op de proppen kwamen, moesten ze weg. De bewoonsters van het Hofje van Pauw moesten de poortdeur open doen als er werd geklopt, en die 's avonds om tien uur afsluiten. Ze moesten ook de regentenkamer boven de poort schoonhouden, maar de regenten zelf zorgden ervoor dat de bleekvelden en de tuin werden schoongehouden en gemaaid.

Bleekvelden

In plaats van de nu zo mooi ingerichte tuin waren er dus grasvelden, om de was in het zonlicht te bleken. Voor het bleekproces moest het witte goed een tijdje met water worden besprenkeld alvorens het mocht drogen. Op professionele blekerijen zwiepte de bleker met een speciaal soort schep water uit slootjes over het ➤

Het bleken van de was, door vader en zoon Luyken.

Berge van
buxusbollen in het
Hofje van Pauw.

bleekgoed, zoals bijvoorbeeld wordt afgebeeld door Jan Luijken. Hofjes hadden geen slootje en wellicht vooral vanwege de functie van bleekveld hadden ze altijd een pomp. Tot na 1950 werd dat bleken op ouderwetse wijze hier en daar in Nederland nog wel gedaan: beddenlakens uitspreiden op het gras. Tegenwoordig zit de bleek in het wasmiddel. Boitet meldt in zijn stadsbeschrijving over het Hofje van Pauw: 'tussen de huisjes een groot plein verdeeld in vier bleekvelden, in het midden een hardstenen pomp'. Inderdaad staat er nog steeds een pomp, maar niet van hardsteen. Die is er dus wel geweest. Er is een fraaie ontwerp-tekening bewaard van G. Bloteling, met een beschrijving erbij. Bovenop de pomp stond een fraaie uit hout gesneden tuinvaas. Het geheel kostte 180 gulden, niet meegerekend 'de loode pomp as en slinger met hart en suijger, de vaes en het metselwerck 'twelck buijten de bovenstaende somme is'. Eind twintigste eeuw werd de tuin geleidelijk steeds meer verwaarloosd. Gelukkig kon hij in 2008 worden gerenoveerd in een stijl, die bij het historische karakter past, met een middenpad en keurige perken.

Moerbeiboom

Bijzonder in dit hofje is de moerbeiboom in de achtertuin van de twee noordoostelijke huisjes. De kruin steekt boven de muren uit, te bewonderen vanuit de poort en vanaf de Paardenmarkt. Hij zou een paar honderd jaar

Een zeldzame tekening van een hofjestuin: het Klaeuwshofje. (Hendrik Thier, 1770, Stadsbeschrijving Dirck van Bleyswijck.)

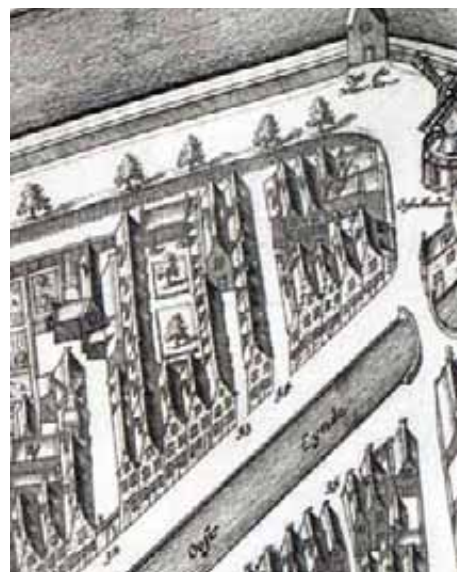
oud kunnen zijn, en daarmee de oudste moerbei van de stad. Grappig is dat deze enorme boom staat aangegeven (onderstreept en met een uitroep-teken) op een ontwerp voor de aanleg van waterleiding in 1897. Een moerbeiboom was indertijd minder exclusief dan het nu lijkt. In 'Den Nederlandtsen Hovenier', in 1670 opgesteld door J. van der Groen, hovenier van 'Sijn Doorluchtige Hoogheydt den Heere Prince van Oranien', wordt de 'moerbesieboom' gewoon genoemd tussen de pruimenboom en de frambozenstruiken. Niks bijzonders. Van der Groen schrijft over de Nederlandse tuin dat die wordt verdeeld in vier perken, met grote of kleine palm bezet. Palm, dat is het buxusstruikje, dat hoorde er dus wel bij.

Schaars

Informatie over vroegere hofjestuinen is schaars. Het Hofje van Gratie, in 1573 gebouwd aan de Korte Geer en in 1660 verplaatst (vanwege de bouw van 's lands wapenmagazijn, het Armamentarium) naar de Van der Mastenstraat, had een gemeenschappelijke tuin, waarin ieder zijn gedeelte had. De grond ervoor werd in 1700 aangekocht, voor

Delft had ooit zes hofjes van liefdadigheid

het plezier van de oude 'luytjes'. Deze niet publiek toegankelijke tuin heeft tegenwoordig een meer negentiende-eeuws karakter met slingerende paden. Van het Klaeuwshofje moest de eeuwenoude toegangspoort aan het Oosteinde in 1926 wijken voor de katholieke Sint Rosaschool en werd toen verplaatst naar de Oranje Plantage. Op de Kaart Figuratief is de oude poort te herkennen. In de tuin van het hofje zijn twee flinke perken met grote bomen getekend. De stadsbeschrijvers zagen een langwerpige vierkante tuin, waaromheen als 'een

Klaeuwshofje. De ingang aan het Oosteinde bij nummer 33.

winkelhaak' twaalf huisjes waren gebouwd. In de oosthoek was een paardenstal, uitkomend op de stadswal, aldus Van Bleyswijck. De huisjes waren bereikbaar vanaf een geplaveid pad, dat met groene heggen van de tuin was afgescheiden. Het beeld dat Van Bleyswijck schetste zal niet veel hebben afgeweken van wat Hendrik Thier zag, toen hij in 1770 van deze tuin een tekening maakte. Het is een zeer zeldzame oude afbeelding die van de tuin bewaard is gebleven. Iedereen kan aan de hand van die tekening de verschillen met de tegenwoordige staat vergelijken. Ook nu zijn er perken omzoomd met buxushagen. Een prachtige tuin om naar te kijken. De bewoners hoeven er niet langer in te werken

Els Kemper is oud-journalist en werkt mee aan de website www.achterdegevelsvandelft.nl.

Architectuurgids Delft

Bijna driehonderd Delftse gebouwen zijn opgenomen in de onlangs verschenen Architectuurgids Delft, gebouwen uit het verleden, het heden en zelfs de toekomst. De samenstellers van de gids willen met hun boek een overzicht bieden van Delftse architectuur vanaf 1200 tot nu, met een nadruk op de eigentijdse architectuur. Behalve een kleine 300 beschrijvingen van deze architectonische pareltjes, biedt het fraai uitgevoerde boek ook een overzicht van stijlbeschrijvingen en de stedenbouwkundige ontwikkeling van Delft. Een twintigtal thema's wordt uitgebreid toegelicht.

Een mooi en informatief boek dus, in een handzaam formaat, om zo mee te nemen tijdens een stadswandeling. Naast het boek is er een website ontwikkeld: www.architectuurgidsdelft.nl. Hiermee kan men Delft virtueel verkennen. Het is bijvoorbeeld mogelijk om de relaties tussen de verschillende gebouwen te ontdekken, of gebouwen te selecteren uit eenzelfde periode, in dezelfde bouwstijl of van dezelfde architect. Het is zelfs mogelijk uw eigen themawandeling samen te stellen. Bezitters van een iPhone of smartphone kunnen op locatie gegevens opzoeken over een gebouw.

De Architectuurgids Delft is voor € 24,95 verkrijgbaar in de Delftse boekhandels. Uitgeverij Matrijs, ISBN 9789053453940.

Voor een beter filmklimaat

'Voor een beter filmklimaat' is de titel van het boek dat Winnie de Keizer schreef over 35 jaar Filmhuis Delft en filmvertoning in Nederland. Ze schreef het in het kader van haar studie Cultuurwetenschappen aan de Open Universiteit. Als vrijwilliger is De Keizer al jaren een van de stuwende krachten van Filmhuis Lumen.

In haar afstudeerscriptie gaat ze in op de algemene maatschappelijke ontwikkelingen in Nederland, die leidden tot een alternatief filmcircuit. In Delft ontstond medio jaren zeventig een Filmhuis in de Kromstraat: een primitief filmzaaltje met krakkemikkige stoelen. En toch trok het Filmhuis in de periode 1974-1986 relatief meer bezoekers dan de landelijke en Delftse bioscopen. In het Filmhuis, dat in de jaren negentig verhuisde naar nieuwbouw aan het Doelenplein, kunnen Delftenaren genieten van 'de betere film', wat men daar ook onder moge verstaan. In de beginjaren had 12% van de films een politieke achtergrond, 15% bestond had een sociaal-kritisch karakter, voor de rest lag het accent meer op de artistieke, cinefiele of historische waarde van de rolprent. Tegenwoordig biedt het Filmhuis een combinatie van cultfilms en commerciële 'betere' films.

De ontwikkelingen van het Filmhuis, vanouds een organisatie met een diepgeworteld gevoel voor democratie en inspraak, loopt vrijwel parallel aan de sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen in Nederland. Mede daarom is het boekje behalve een collectors item voor fans van Filmhuis Lumen, vooral ook amusant en interessant voor wie belangstelling voor maatschappijgeschiedenis koppelt aan een liefde voor de film.

'Voor een beter filmklimaat' is voor € 16,00 verkrijgbaar bij Filmhuis Lumen en bij diverse boekhandels in Delft. Uitgeverij Eburon, ISBN 9789059723511.

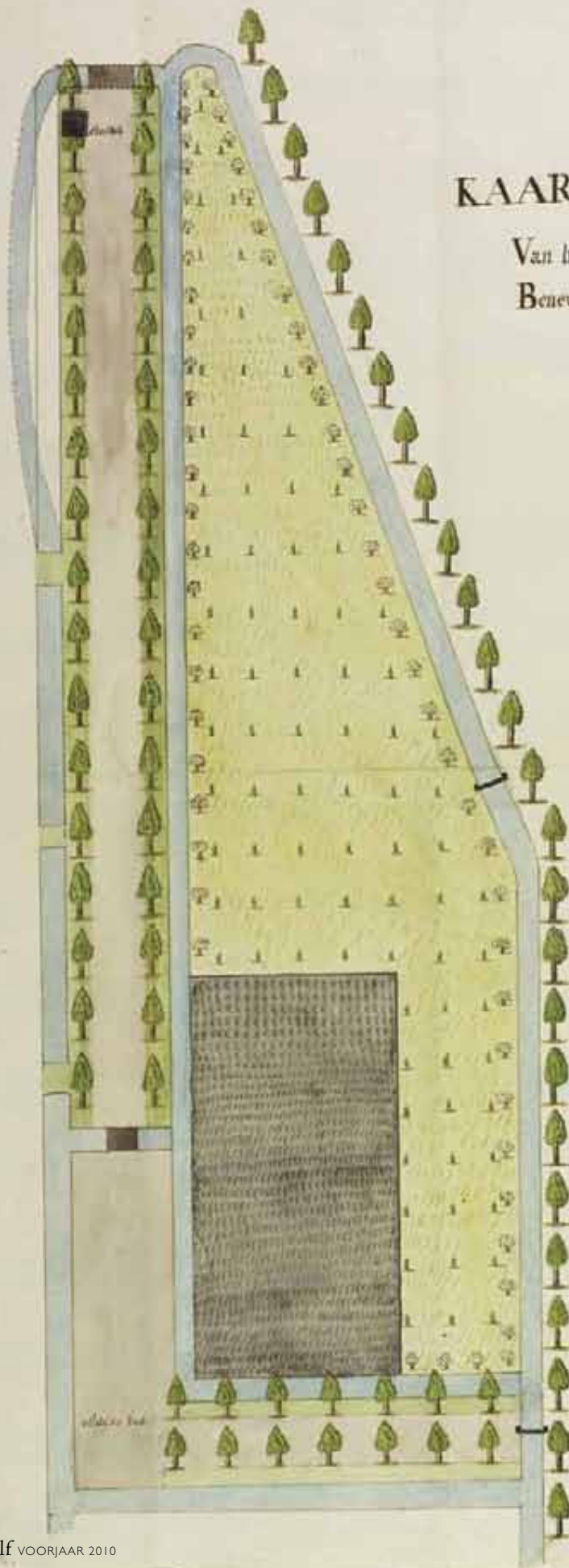

24 Uur Delft Centraal

Het boekje '24 uur Delft Centraal' is het resultaat van een 24-uursmissie van schrijver Jan van der Mast en illustrator Mark van Huystee. In navolging van de engelen in de film 'Himmel über Berlin' observeerden zij Delftenaren in de Spoorzone.

In de film 'Himmel über Berlin' (1987) zitten twee engelen naast elkaar in een BMW-cabrio. De auto staat in een showroom. De een vraagt: 'En?' De ander haalt een notitieboekje uit zijn binnenzak en leest voor: 'In Rehbergen las een oude man een kind de Odysseus voor. De kleine hield op met het knipperen van zijn ogen.' Na een lijst van observaties vraagt hij de ander: 'En jij? Wat heb jij te vertellen?' De ander denkt na en zegt: 'Een vrouw die tijdens de regen haar paraplu inklapte en zich nat liet regenen.' Dan volgt een opsomming van zijn indrukken. In deze film gaat het om twee engelen, die onzichtbaar voor gewone stervelingen, al eeuwenlang Berlijners observeren en luisteren naar hun overpeinzingen. Tekenaar Mark van Huystee en Jan van der Mast wilden een etmaal de Delftenaren observeren in de Spoorzone, het gebied, waar de Grote Verandering gaat plaatshebben: de trein gaat ondergronds. Ze kozen voor hun missie een datum uit: dinsdag 6 oktober 2009. Ze zouden starten om 5.30 uur, wanneer de eerste 'normale' trein Delft zou aandoen en de stad langzaam op gang zou komen. Het idee is mede geïnspireerd op het werk van Scott McCloud, de Amerikaanse striptekenaar, die stripverhalen maakt in een tijdbestek van 24 uur. Hij doet dat echter vanuit zijn werk-kamer. Van der Mast en Huystee trokken er letterlijk op uit. Het resultaat van hun 'dagje Delft' is terug te vinden in het boekje '24 uur Delft Centraal'.

'24 uur Delft Centraal' is voor € 12,50 verkrijgbaar in Delftse boekhandels of te bestellen via www.dwarsdoordelft.nl. F&N Eigen beheer, ISBN 9789078675754.

KAARTJE FIGURATIEF.

Van het kalver, en vilders bos.
Benevens een baan buiten de haagpoort
van de stad.

DELFT. 1803

Kalveren

De straatnamen Kalverbos en Nieuwe Plantage zijn historische namen met een eeuwenoude oorsprong. Maar opmerkelijk genoeg hebben de huidige straatnamen geen betrekking meer op het oorspronkelijke Kalverbos en de oorspronkelijke Nieuwe Plantage. Dat waren terreinen op enige afstand daarvan, en zeer waarschijnlijk zelfs ooit één en hetzelfde terrein.

De naam Kalverbos danken we aan een voorval tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Delft had zich rond 1572 voorbereid op een eventuele belegering door troepen van Alva en voor de belangrijkste stadspoorten waren bolwerken aangelegd. Op die vooruitgeschoven posten stonden de Delftse schutters in de hoogste staat van paraatheid op wacht. Eén van hen hoorde op een avond iets buiten de Haagpoort in de bosjes bewegen. Hij dacht dat zich daar een Spaanse spion schuil hield en schoot erop met zijn musket. Toen het slachtoffer werd gevonden bleek dat een kalf te zijn. Het alarmerende geluid was door enkele kalveren gemaakt! Die domheid werd een populair onderwerp van spot en in diverse rijmpjes en versjes bezongen. De bijnaam 'kalverschieters' voor Delftenaren en de naam De Kalfskoppen van de in 1969 opgerichte carnavalsvereniging zijn eraan te danken.

Tot 1893 was er tussen Nieuwe Plantage (toen nog Oostsingel geheten) en Koningsplein nog een brede singel. (ED)

Reineveldbrug, werd de straat in 1929 bovendien in twee delen geknipt. In 1977 werd Hotel Wilhelmina gesloopt waarna er een blok woningen voor in de plaats kwam met de ingangen opzij, met een adres aan het Noordeinde. Daardoor was het westelijke gedeelte van het plantsoen, met daarin onder meer de watertoren, een wel heel onlogisch gedeelte van de Nieuwe Plantage geworden. In 1987 werd daarom hieraan, voor het eerst als officiële straatnaam, de naam Kalverbos gegeven.

Vildersbos

De oudst bekende plattegrond waarop de naam Kalverbos voorkomt is een kaartje dat in 1803 werd getekend door J.H. Smits. De titel luidt: 'Kaartje figuratief van het kalver, en vildersbos'. Benevens een laan buiten de Haagpoort'. Bij vergelijkingen met andere kaarten moet het kaartje eigenlijk worden gedraaid want het is

op de Nieuwe Plantage

Begraafplaats en plantsoen

De historie vertelt niet precies waar de bosjes lagen waarin de kalveren werden beschoten. Ze moeten buiten de omwalling en dus buiten het bolwerk hebben gelegen dat voor de Haagpoort was aangelegd. Het bolwerk diende namelijk om er geschut op te plaatsen en was het terrein van de verdedigers van de stad en geen buitengebied. Het bolwerk was net aangelegd en er stonden zeker geen bomen of bosjes op, hooguit gras. Dat bolwerk is in de loop der tijd veranderd. Toen het zijn verdedigende functie had verloren werd er in 1829 een begraafplaats op aangelegd en toen die in 1874 was opgeheven kwam hier een fraai plantsoen met bomen dat Kalverbos werd genoemd. Daarin is de driehoekige vorm van het bolwerk nog steeds te herkennen. De naam Kalverbos was aanvankelijk geen formele straatnaam. Alle huizen eromheen, met inbegrip van Hotel Wilhelmina, de watertoren, een politiepost en een klein koffiehuisje, kregen in 1905 hun adres aan de Nieuwe Plantage. Die straatnaam werd toen vastgesteld voor het noordwestelijke gedeelte van de Oostsingel, een straat die in 1893 door de aanleg van het Provinciaal kanaal in tweeën was geknipt, en het gedeelte van de Haagweg tussen het Kalverbos en de in 1893 aangelegde eerste Reineveldbrug, een draaibrug tegenover de Calvéfabriek. Daarmee had de Nieuwe Plantage een vreemd geknipt en vertakt verloop. Door de aanleg van de Vrijenbanselaan, met de nieuwe hogere

met het zuiden boven getekend. De genoemde laan, met aan weerszijden een rij bomen en een sloot, loopt aan de oostzijde. Hij gaat over in een open strook die met een haakse hoek op een doodlopend stukje laan aansluit. In de hoek staat de naam 'vildersbos' geschreven, opmerkelijk genoeg op een gedeelte van de laan waarlangs geen bomen zijn getekend. Waar de naam vildersbos vandaan komt is niet duidelijk. Misschien was er een relatie met iemand met de achternaam De Vilder. Hier zullen geen geslachte dieren zijn gevild. Het bos dat op het kaartje wordt afgebeeld is het grote, lichtgroen ingekleurde terrein. Daarop zijn hele jonge, net geplante boompjes te herkennen, met ernaast een paal om ze aan op te binden, en langs de rand staan iets grotere, maar toch ook nog vrij kleine bomen. Het grijze vlak in de noordoostelijke hoek geeft een vers omgespit gedeelte weer.

Stadsboomkwekerij

Het Kalverbos zoals dat op het kaartje uit 1803 is weergegeven, bestond toen al geruime tijd. Het komt voor op enkele oudere stadsplattegronden en kaarten, met als oudste de Kaart Figuratief uit 1675-1678. Op die kaart is het terrein echter niet aangeduid als Kalverbos maar als Nieuwe Plantage. Het werd in de achttiende >

Op de gedetailleerde kaart van de Polder van Vrijenban van Nicolaas Kruikius uit 1710 wordt de boomkwekerij duidelijk weergegeven. (ED)

De vrome Delvenaren

Die schoten een vet kalf

Als zij verdrukket waren

Ten tijde van Ducd'Alf

eeuw twee keer door Nicolaas Kruikius op een kaart afgebeeld. De eerste is een kaart uit 1710 van de polder Vrijenban en de tweede is de grote kaart van Delfland uit 1712. Op die laatste kaart is de boomaanplant als 't Bosje aangeduid. Op beide kaarten zijn de volgens een strak stramien geplante bomen duidelijk te zien. Joh. C. Kramer en L.G.N. Bouricius vermelden in hun in 1917 verschenen boekje 'Delftse, Hof van Delftse en Vrijenbanse straatnamen' dat de naam verwijst naar de stadsboomkwekerij die hier al rond 1667 aanwezig was. De boomkwekerij diende zeer waarschijnlijk om bomen te kweken die, als ze groot genoeg waren, langs Delftse grachten, straten en wegen en op pleinen en stadswallen geplant konden worden.

De oorspronkelijke zeventiende-eeuwse Nieuwe Plantage blijkt dus hetzelfde terrein te zijn dat in 1803 als Kalverbos werd aangeduid. Het is dus niet de straat die we nu als Nieuwe Plantage of Kalverbos kennen maar een groot terrein direct ten noordoosten ervan waar ooit de stadsboomkwekerij was. De aanplant van jonge bomen verklaart de naam 'plantage'. Hoe nieuw die toen was weten we niet precies, maar op de stadsplattegrond van Joan Blaeu uit 1649 en oudere kaarten is het terrein nog zonder bomen afgebeeld. Dat doet de vraag rijzen of de bosjes waarin ooit de luidruchtige kalveren liepen, gelegen heeft op de plek van de zeventiende-eeuwse Nieuwe Plantage. Was er misschien eerder al een plantage op een andere locatie? En waar hebben die luidruchtige zestiende-eeuwse kalveren dan gelopen? Wie weet komt daar ooit een antwoord op

Wim Weve is gemeentelijk bouwhistoricus

De huidige Nieuwe Plantage droeg rond 1900 nog niet die naam. (ED)

Column

Delft is niet wat je noemt een groene stad. Aan de randen kunnen we recreëren in het gecultiveerde groen van de Delftse Hout en Midden-Delfland, maar openbare parken, plantsoenen en andere groenvoorzieningen in de stad, waar kinderen vlak bij huis kunnen spelen en volwassenen een wandelingetje kunnen maken, zijn schaars. We hebben feitelijk maar één echt park: het Wilhelminapark, aangelegd in de eerste helft van de 20ste eeuw.

Groen, goed voor u!

Niet omdat er zo nodig een park moest komen, maar om werklozen aan het werk te zetten. Sindsdien zijn er behalve het Hof van Delftpark, inmiddels gehalveerd en heringericht ten behoeve van woningbouw, geen parken van enige omvang meer aangelegd.

Dat is kennelijk de prijs van de vooruitgang: groen moet wijken voor huizen en asfalt. Maar er is hoop: als ik de ruimtelijke structuurvisie van de gemeente juist interpreteer, wil deze proberen om Delft iets groener te maken. Een mooi streven, al moet ik meteen denken aan een bewonersvergadering die ik ooit bijwoonde in een Rotterdamse achterstandswijk. Bewoners mochten samen beslissen over de inrichting van een nieuw park pal voor hun deur. Wat bleek: veel leuke ideeën van omwonenden werden afgeschoten omdat ze vandalisme zouden uitlokken. Zet een bank neer, en deze wordt in bezit genomen door hangjongeren. Plaats een wipkip en binnen de kortste keren is deze beschadigd of helemaal verdwenen. Een hek eromheen dan? Nee, dat werd te duur. Ik kreeg de indruk dat je blijkbaar alleen veilig openbaar groen kunt realiseren als je er tegelijkertijd een (onbetaalde) toezichthouder bij zet.

Het onderwerp bleef me bezighouden. Persoonlijk heb ik de indruk dat kinderen (volwassenen trouwens ook) die in een groene omgeving wonen, met een aantrekkelijk ingerichte openbare ruimte, over het algemeen minder agressief gedrag vertonen. Meer ruimte leidt misschien ook wel tot minder ADHD-kinderen en minder overgewicht bij kinderen en volwassenen. Ruimte noodt immers uit tot bewegen. Voilà, een win-winsituatie!

Als mijn veronderstellingen kloppen, zouden we dan juist niet veel meer geld moeten investeren in groen in onze steden, juist om vandalisme en criminaliteit te bestrijden? Welke nieuwe wetgever neemt de uitdaging aan? Welke ambtenaar schrijft een handzame nota die ervoor zorgt dat Delft over een aantal jaren behoort tot de groenste steden van Nederland, met de minste criminaliteit?

Trudy van der Wees is freelance journalist

Fossielen van de natuur

Groen, groei en bloei, vormen zijn passie, 'de natuur begrijpen is de kunst van het leven' is zijn visie. Van bloemist groeide hij uit tot een van de belangrijkste bloemsierkunstenaars in Nederland en de rest van de wereld en ontwikkelde hij zich tot ontwerper van interieurvoorwerpen van plantaardige materialen.

Plantaardig materiaal is het uitgangspunt voor het werk van Pim van den Akker. Natuur is zijn passie en al heel jong is hij gefascineerd door bloemen en planten. Niet zo vreemd voor een geboren en getogen Westlander, maar hoe hij dit vervolgens in zijn leven vorm geeft is wel bijzonder. Pim ontwikkelt zich van bloemist via bloemsierkunstenaar tot een ontwerper van allerhande voorwerpen gemaakt van plantaardige materialen. De filosofie achter zijn ontwerpen is mensen te inspireren in hun eigen leefomgeving. Al voordat hij in Nederland naam maakte, reisde Pim de hele wereld rond om zijn visie uit te dragen, dat de manier waarop een interieur wordt vormgegeven mensen kan inspireren en dat voorwerpen, door hun vormgeving en materiaalsamenstelling, dit teweeg kunnen brengen. In de natuur is alles in evenwicht en heeft alles een doel en een functie. Deze balans verwerkt hij in zijn kunst, maar balans, het stellen van doelen en weten waarom je zo handelt, is ook zijn levenshouding.

Pimdesigned

Pim start in Delft in 1999 een eigen bedrijf en na het schrijven van drie boeken breidt hij dit in 2005 uit met het label: Pimdesigned. Hij begint met het ontwerpen en uitvoeren van interieurvoorwerpen van natuurlijke materialen en brengt zo mensen, natuur en interieur samen. Hij wil hiermee bewerkstelligen dat zijn voorwerpen in de leefomgeving een sfeer creëren, die mensen inspireert. Hij doet dit door natuurlijke vormen en producten op een zodanige manier bij elkaar te brengen, dat er door contrast een balans ontstaat, waarbij hij gebruik maakt van diverse technieken. Materialen worden gedraaid, gebonden, gestapeld of geregen, omwikkeld, geklemd, geknoopt of gelijmd en zo omgevormd tot bloemsierkunst of tot gebruiksvoorwerpen die hun functie verbijzonderen.

Structuur is hier het toverwoord. Alle materialen hebben een eigen structuur en door deze verschillende structuren te combineren roept Pim in zijn werk ofwel spanning op of juist harmonie, dynamiek of rust. Door zachte materialen te combineren met scherpe harde tak-

Natuur begrijpen, grenzen verkennen en verleggen en de mogelijkheden van materialen aftasten. Zo ziet Pim van den Akker zijn werk.

ken, doornen of stekels maakt hij boeiende constructies. Hij benadrukt de vorm van materiaal door dit te stapelen in een strakke of juist nonchalante compositie. Met grof materiaal ondersteunt hij fragiele plantdelen en bloemen of hij omwindt ze met iets dat hier eigenlijk niet geschikt voor lijkt te zijn, wat het eindresultaat weer interessanter maakt. Zijn kunst moet er niet alleen mooi uitzien, maar moet ook goed voelen. "Raakt het me, geeft het energie", dat zijn de vragen die Pim zichzelf stelt als hij zijn werk analyseert.

Evenementen

In dezelfde geest start hij met het geven van workshops, waar hij bezoekers ertoe probeert te brengen, zelf voorwerpen te creëren van het plantaardige materiaal dat hij ter beschikking heeft. Zijn motto is 'maak iets bijzonders van het dagelijks leven'. Hij brengt dit niet alleen in de praktijk door voorwerpen te bedenken die dit

uitstralen, maar verzorgt in dezelfde sfeer evenementen. In museum Het Prinsenhof heeft hij dit de afgelopen drie jaar laten zien in de presentaties tijdens de lichtjesavonden in december. In een vijfjarige serie brengt hij in zijn aankleding van de Van de Mandelezaal het ontstaan van de wereld en haar ontwikkeling tot nu tot uitdrukking. De 'big boom', het eerste leven en het ontdekken van ritme en muziek heeft hij reeds laten zien. Dit jaar brengt hij in zijn presentatie de Gouden Eeuw tot leven en in 2011 zal de serie worden afgesloten met een blik op het hier en nu, met het samenbrengen van alles wat eraan is voorafgegaan. De reacties van de bezoekers geven aan dat hij er die avonden in slaagt zijn visie tot leven te brengen.

Erfgood Delft

'De verleiding van Flora' was de eerste kennismaking met Pim voor Erfgood Delft. Hij verzorgde een van de vier tentoonstellingen die in het kader van Flora te zien waren. In december van dit jaar zal hij deelnemen aan de tentoonstelling over het Westland, waarbij hij dit groene gebied, op zijn bijzondere manier, in planten en bloemen zal representeren, door open te staan voor de diversiteit van materialen. Pim ziet zijn werk als fossielen van de natuur, die hij met zijn fantasie bloot legt.

Marga Schoemaker is registrar bij Erfgood Delft

Foto's
Martien
de Graaf

Met de verovering van Atjeh op Sumatra in 1905 eindigde de Nederlandse expansie in Indonesië. In het begin van de twintigste eeuw beleefde de Indonesische archipel een grote ontwikkeling, bestuurlijk en cultureel, maar vooral economisch door een grote influx van Nederlands kapitaal en nieuw koloniaal elan. De ontwikkeling betrof de traditionele grondstoffen zoals specerijen en koffie, maar ook kopra, palmolie en rubber. De mijnbouwsector floreerde, onder andere door oliewinning. De zoon van de bekende Indische journalist Opheffer kwam later, in 1938, tot de conclusie dat in deze periode Nederlands-Indië meer veranderde dan in de eeuwen daarvoor. Bovendien werden de gebieden buiten Java belangrijker, zoals Sumatra met rubber en tabak. De opkomende Europese margarine-industrie stimuleerde de teelt van oliepalmen en de kopra-export. Voor Java waren koffie, kina, kapok, suiker en thee belangrijk exportproducten. Relevant voor de Botanische Tuin TU Delft is, dat Nederlands-Indië een belangrijke leverancier was van plantaardige producten.

Groene tak

In die tijd hielden vele bedrijven en instellingen zich bezig met planten. Een technoloog verwerkte grondstoffen en planten waren daarbij onontbeerlijk. Die technologen studeerden aan de toenmalige Delftse

Polytechnische School, een verre voorloper van de TU Delft. Het begin van een 'groene' tak daar was de benoeming in 1895 van Professor M.W. Beijerinck (1851-1931) aan de afdeling Scheikunde. Hij had scheikunde in Delft gestudeerd en vervolgens biologie in Leiden en promoveerde daar in 1877. Hij werd onderzoeker bij de Delftse Gist- en Spiritusfabriek en in 1895 Delfts hoogleraar in de bacteriologie. Drie jaar later kreeg hij aan de Nieuwelaan een nieuw laboratorium met een kleine tuin voor de kweek van planten voor onderwijs en onderzoek. In 1897 begon G. van Iterson jr. (1878-1972) zijn technologiestudie in Delft. Beijerinck zou een belangrijke hoogleraar worden voor deze talentvolle student. Welke vakken waren toen belangrijk voor de aankomend technoloog? Vakken als wiskunde, scheikunde, en scheikundige technologie konden worden gevolgd, maar biologische vakken ontbraken vreemd genoeg! Waarschijnlijk vond Van Iterson dat ook. Daarom volgde hij microchemie bij een andere belangrijke hoogleraar in de Afdeling Scheikunde, prof. H. Behrens (1842-1905), en daarnaast microbiologie bij prof. Beijerinck. Behrens' methoden voor microscopische vezelstudie vormden de basis voor Van Itersons latere ontwikkeling tot vezelspecialist. Na zijn afstuderen in 1901 vroeg Beijerinck aan Van Iterson om in zijn laboratorium te komen werken en daardoor werd Van Iterson ook bioloog. In 1905 werd de Polytechnische School omgezet in de Technische Hogeschool Delft, met recht tot promotie en in

1907 promoveerde Van Iterson op de wiskunde van bladstanden. Beijerinck was zeer gesteld op Van Iterson en dat droeg er waarschijnlijk sterk toe bij dat deze een speciale leeropdracht kreeg: microscopische anatomie. Van Iterson werd in 1907, op slechts 29-jarige leeftijd, hoogleraar in dit vak. De titel van zijn inaugurele rede luidde 'De betekenis van het onderwijs in de microscopische anatomie voor de aanstaanden ingenieur'. Volgens hem kon en moest wetenschappelijke kennis dienstbaar zijn aan de praktijk, met name aan de industriële verwerking van biologische producten.

De Botanische Tuin TU Delft werd begin vorige eeuw aangelegd om te voorzien in technische gewassen voor onderwijs en onderzoek aan de toenmalige TH Delft. Die functie heeft de tuin binnen de TU Delft nog steeds, maar de laatste jaren is de publieke functie ook belangrijk geworden. Jaarlijks bezoeken enige tienduizenden mensen de Delftse hortus.

Start en wedergeboorte van de Delftse hortus

Cultuurtuin

Van Iterson was een vaardig experimentator en een uitnemend microscopist. Hij startte een practicum/laboratorium voor microscopische anatomie aan de Oude Delft 81, waarvan de tuin gevuld werd met technisch belangrijke planten. Van Iterson deed toegepast onderzoek naar biologische materialen en van uiteenlopende grondstoffen, zoals rubber, textiel- en papiervezels, hout, oliën en vetten. Voor deze 'botanische materiaalkunde' onderzocht hij het verband tussen de functieonderdelen van de plant en de bruikbare grondstoffen en hun eigenschappen.

Oude Delft 81 bleek spoedig te klein voor zijn brede aanpak, ook al wegens de grote belangstelling van studenten. Op 10 januari 1908 voltooide hij een 'Nota betreffende de oprichting van een laboratorium voor microscopische anatomie en den aanleg van een cultuurtuin voor technische gewassen'. Hij ging bij het bepalen van de gevraagde oppervlakte voor zijn nieuwe laboratorium uit van de maximale groepsgrootte voor zijn practicum. Tijdens het practicum Microscopische Anatomie werd zoveel mogelijk levend materiaal bestudeerd. Daarom was een cultuurtuin voor technische gewassen absoluut noodzakelijk. De zaal voor verzamelingen zou de collecties herbergen van 'grondstoffen en producten welke de techniek aan het planten- en dierenrijk ontleent'.

Bloei en nieuwe toekomst

In 1911 werd Van Iterson gevraagd directeur te worden van het Proefstation voor de Java-suikerindustrie. Maar studenten voerden actie om hem voor Delft te behouden. Van Iterson wilde wel van die post afzien maar op voorwaarde dat de regering hem de bouw van een nieuw laboratorium toezegde. Uiteindelijk stemde de regering toe in de bouw van een nieuw laboratorium en de aanleg van een tuin. De Eerste Wereldoorlog zorgde voor enige vertraging, maar in 1915 begon de bouw en in 1917 kwamen tuin en laboratorium in gebruik. De architect van het laborato-

rium was rijksbouwmeester J.A.W. Vrijman, bekend van de oude TU-bibliotheek. Het terrein aan de Julianalaan was laag en drassig. De ondoordringbare kleilaag, 30 tot 40 cm diep, werd doorgraven en vervangen door een laag duinzand, toevallig goedkoop beschikbaar door naburige stratenaanleg. De afgegraven klei kwam hier weer op te liggen. Het terrein was bij het laboratorium op straathoogte en liep af tot de sloten. Nu is dit hoogteverschil nog steeds te zien. Op het noordelijk deel met een rechthoekige aanleg kwamen kweekbakken, kassen en schuren. Aan de noordzijde werd de tuin in 1917 vergroot met de toen buiten gebruik geraakte Delftse apo-

thekerstuin. Het zuidelijk deel kreeg een aanleg met gebogen paden, ontworpen en uitgevoerd door de Delftse Fa. R. Koeslag & Zn. Hier kwam de bomentuin. De gebogen paden vindt men ook terug aan de tuिनranden, met plaats voor opgaand geboomte. Kassen en kweekbakken dienden voor de subtropische en tropische gewassen, zoals kospalm, olie- en dadelpalm, rijst, suikerriet, koffie en thee. De bezielende leiding van Van Iterson duurde tot zijn afscheid in 1948. Zijn opvolger, prof. dr. P.A. Roelofsen, continueerde grosso modo

de activiteiten van Van Iterson. Door de dekolonisatie en de verschuiving naar mineralogische grondstoffen verminderde het belang van de tuin op den duur. Maar rond 2000 kenterde het tij met een beleidsrapport voor de toekomst. Daarna kwamen innovaties en renovaties tot stand, variërend van de representatieve ingang tot nieuw onderzoek, collectiebeheer en samenwerking met andere botanische tuinen. De publieke functie floreert, mede dankzij de gastvrije ontvangst bij de Museumshop. Per jaar komen circa 35.000 bezoekers. De Botanische Tuin vormt met de omliggende bebouwing een waardevol beeldbepalend ensemble, karakteristiek voor de periode dat de Delftse universitaire bebouwing de sprong maakte vanuit de binnenstad naar de aangrenzende stedelijke ruimten.

Pieter van Mourik is rondleider en Gerard van der Veen is educatief medewerker van de Botanische Tuin TU Delft

Wetenschappelijke kennis dienstbaar aan de praktijk van de industriële verwerking van biologische producten

Een interview met
directeur Bob Ursem
volgt op pagina 29.

Gemeenschappelijke tuin verdient comeback

In de wederopbouwperiode deden in Delft gemeenschappelijke tuinen hun intrede. Tussen de hoogbouw van de jaren vijftig en zestig werden weelderige stukken groen aangelegd, waar buurtbewoners naar hartelust mochten recreëren. Veel van deze tuinen zijn inmiddels verdwenen of hebben een andere functie gekregen. En als je niet oppast, verdwijnen ze straks helemaal.

De Kuyperwijk, in het noordwesten van Delft, is een buitengewoon groene wijk. De jaren vijftig wijk is een voorbeeld van de organische wijze van stadsuitbreiding, zoals de stedenbouwkundig ontwerpers S.J. van Embden en J.H. Froger die voorstonden. De wijk is zowel een zelfstandig afgerond, 'nieuw' orgaan, als een geïntegreerd onderdeel van het gehele stadslichaam. De oorspronkelijke openbare ruimte in de Kuyperwijk was zeer afwisselend, met pleinen, hoven van divers karakter en wijkranden. Enkele binnenterreinen waren bestemd voor de directe omwonenden en de carré-vormige speelweiden waarover elke buurt beschikte, werden alle net even anders ingericht.

Mien Ruys

Volgens Van Embden en Froger moest de inrichting van de wijk niet alleen voldoen aan een functionele behoefte, maar moesten ook de sociale verlangens tot uitdrukking worden gebracht. Een van de verlangens was: groen. De wijk is een van de weinige Delftse wijken waar op grote schaal gemeenschappelijke

tuinen zijn aangelegd. Veel van die tuinen zijn in de loop der tijd verdwenen, of getransformeerd tot trapveldjes, maar een aantal, waaronder een originele Mien Ruystuin aan de Van Blommesteijnstraat, is nog intact. "Van veel van haar oorspronkelijke ontwerpen is weinig meer over", weet tuinhistoricus Leo den Dulk. "Dat is nu eenmaal het lot van een tuinarchitect. Als je een huis ontwerpt, weet je dat na veertig jaar het ontwerp nog redelijk intact zal zijn, bij tuinarchitectuur ben je daar nooit zeker van omdat je te maken hebt met externe factoren waar je geen invloed op hebt. In de jaren zeventig besloot de overheid bijvoorbeeld te bezuinigen op het openbaar groen. Het onderhoud moest eenvoudiger. De fraaie borders met bloeiende planten verdwenen, gazons werden doorgetrokken. Gelukkig had Mien Ruys een functionalistische visie op tuinarchitectuur. Als het gebruik van de tuin verandert, moet ook het ontwerp veranderen."

Sociale vorming

Het idee van gemeenschappelijke tuinen dateert al van het einde van de negentiende eeuw, met de opkomst van tuinsteden. Na de Tweede Wereldoorlog werd dit type tuinen op grote schaal aangelegd in de wederopbouw-wijken. Een gemeenschappelijke tuin zou goed zijn voor de sociale vorming van de gebruikers. Tegenwoordig tref je dit soort tuinen nog zelden

aan. "In de moderne woningbouw zie je soms binnenruimten en hoven die worden ingericht als gemeenschappelijke binnentuin. In feite is dat hetzelfde principe", meent Den Dulk. Veel gemeenschappelijke tuinen hebben de tand des tijds niet overleefd. Enerzijds door het gebrekkige onderhoud, dat in een aantal gevallen woningbouwcorporaties deed besluiten de tuinen op te delen in privé-tuinen. Maar ook de wensen van de bewoners veranderden. Den Dulk: "De tuinen hadden van oorsprong een zeer gestandaardiseerde vormgeving. Bewoners kwamen hiertegen in opstand, men wilde een meer individuele invulling van de tuin. Dat luidde de ondergang in van het verschijnsel gemeenschappelijke tuin. Bovendien nam het verkeer en daarmee de behoefte aan parkeerplaatsen toe. Veel plekken die oorspronkelijk groen waren, zijn opgeofferd voor parkeerplekken."

En zo werd de gemeenschappelijke tuin, ooit bejubeld, het kind van de rekening. Een comeback zit er volgens Den Dulk niet in. "Dat lukt alleen als het gemeenschappelijk beheer goed is geregeld, bijvoorbeeld door een stichting op te richten. De Mien Ruystuin aan de Van Blommesteijnstraat is in collectief beheer bij de bewoners, die maandelijks een klein bedrag betalen voor gemeenschappelijk tuinonderhoud. Als je afhankelijk bent van extern onderhoud door de gemeente of een woningcorporatie is een gemeenschappelijke tuin geen lang leven beschoren."

Rest de vraag: wat gebeurt er met het bestaande openbaar groen, nu veel woningen uit de wederopbouwperiode in aanmerking komen voor sloop of restauratie? "De gebouwen mogen dan na vijftig jaar op zijn, de boombeplanting is na al die jaren juist op zijn fraaist. Bij de herstructurering van de woningen moet goed worden nagedacht over de kwaliteit van het groenontwerp. Wellicht kunnen deze binnentuinen - mits goed onderhouden - heel bruikbaar zijn bij de herstructurering van de wijk."

Trudy van der Wees is freelance journalist

Binnentuin aan de Van Blommesteijnstraat, 1984
(T.Kerklaan / ED)

EEN INTERVIEW MET DIRECTEUR BOB URSEM

De Botanische Tuin bloeit

Bob Ursem in 2005. (Fred Nijs)

verbonden tuin, die vroeger bekend stond als 'Cultuurtuin voor Technische Gewassen'. De huidige tuin is zo'n 2,7 hectare groot, en biedt plaats aan bomen en planten die allemaal een nuttige of technische toepassing kennen of in het verleden hebben gekend.

In een kort tijdsbestek weet Bob Ursem ontzettend veel te vertellen over de huidige stand van zaken en zijn toekomstplannen. Niet zonder enige trots vertelt hij over de zesentwintig onderzoeksprojecten die momenteel aan de tuin gelieerd zijn en over de vele prijzen die de aan de tuin verbonden onderzoeken hebben binnengesleept. Daar is echter wel een minder florissante periode in de historie van de tuin aan vooraf gegaan.

Maar we beginnen bij het begin. Vol lof vertelt Ursem over de wisselwerking tussen de wetenschapper en oprichter van de tuin, Van Iterson, en de toenmalige industrie, waaronder grote bedrijven als de Gist- en Spiritusfabriek (thans DSM), die zich ook ging toeleggen op de productie van penicilline en enzymen, en het voormalige Rubberinstituut, dat eveneens in Delft gevestigd was. Ook was de tuin in de tijd van Van Iterson heel belangrijk voor het onderwijs. De tuin groeide uit tot een van de omvangrijkste technische plantenverzamelingen ter wereld.

Voor veel Delftenaren is de Botanische Tuin niet veel meer dan een fraai park met kassen, een relik uit de recente, koloniale geschiedenis. De relatie met een bij uitstek technisch instituut als de TU is bij velen niet bekend. De tuin lijkt, behalve als groene oase in de stad, weinig bestaansredenen te hebben. Maar niets is minder waar.

'Het gaat goed met de Botanische Tuin.' Dat is in het kort de boodschap van drs. ing. Bob Ursem, sinds 2001 directeur van de aan de TU ver-

De tuin in problemen

Na het afscheid van Van Iterson in 1948 raakte de tuin echter in moeilijk vaarwater. Mede door de dekolonisatie en veranderingen in het onderwijs aan de TU, verloor de tuin aan belang. Wel werden de kassen in de jaren vijftig nog gerestaureerd onder leiding van hoogleraar P.A. Roelofsen, maar na diens overlijden in 1966 brak een periode van inkrimping aan. De afdeling der Technische Botanica werd toen opgeheven, de tuin werd verkleind en collectieonderdelen werden afgestoten. De door Van Iterson verzamelde tropische producten gingen naar het Techniek Museum en werden later verdeeld over het Volkenkundig museum Nusantara in Delft en het toenmalige Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie, nu museum Naturalis, in Leiden. Het herbarium en de taxonomische boeken werden overgebracht naar het Rijksherbarium, eveneens te Leiden. Bovendien verloor de tuin in de jaren tachtig haar directe band met universitair onderwijs en onderzoek als gevolg van een fusie van de vakgroep waarvan de tuin onderdeel was.

De tuin had een van de omvangrijkste plantenverzamelingen ter wereld

Herstel

In de jaren tachtig werden ook andere botanische tuinen in hun voortbestaan bedreigd. Dat leidde tot een samenwerkingsverband op nationaal niveau. In 1988 werd de Stichting Nederlandse Plantentuinen opgericht,

nu Stichting Nationale Plantencollectie, met daarin zowel universitaire als particuliere tuinen. Doel is om overlap in collecties te vermijden en gezamenlijk een collectie levende planten te beheren die van nationaal belang is. Deze collectie heeft tevens een functie als genenbank en dient tot behoud van de biodiversiteit. Een tweede impuls kwam zo'n tien jaar later, toen vanuit de overheid subsidie beschikbaar werd gesteld voor behoud van academisch erfgoed, waartoe ook de Delftse botanische tuin behoort. >

De Botanische Tuin bloeit

Met de nieuwe beleidsplannen die in 1999 werden geformuleerd en het aantrekken van Ursem in 2001 – daarvoor was hij directeur van de Hortus Botanicus in Amsterdam – lijkt de periode van bedreiging voorgoed voorbij. Ursem vertelt hoe de tuin in Delft bij zijn aantreden ervoor stond.

Onderzoek naar de vele gewassen die de tuin rijk was, werd niet meer gedaan en voor het publiek was de Delftse botanische tuin betrekkelijk ontoegankelijk. Bovendien had de tuin in de jaren negentig een deel van haar grond moeten afstaan. Maar met het inzicht dat vanuit de tuin geïnitieerd wetenschappelijk onderzoek noodzakelijk was voor de toekomst van de botanische tuin, kwam er een kentering. Onder aanvoering van Ursem werden verschillende onderzoeksprojecten opgezet, onder andere op het gebied van civiele techniek, chemie en milieutechniek, en werden de banden met de TU vernieuwd. De vele onderzoeksprogramma's en daarmee gewonnen prijzen zijn nauwelijks bij te houden. Ursem verhaalt over de successen van het fijnstofmagneetsysteem en het Taxol-project van Jan Marijnissen en Rein Roos, energiezuinige kassenteelt, de wereldwijde patenten en de literatuuroutput. En ook de hechte band met het onderwijs is weer hersteld. De afgelopen jaren zijn al diverse studenten afgestudeerd op een aan de tuin verbonden onderwerp en ook lopen er een aantal promotieonderzoeken. Ursem vertelt ook over de diverse colleges die hij geeft aan studenten in uiteenlopende disciplines bij verschillende TU-faculteiten, zoals het vak Natuurkunde van het Dagelijks Leven bij Technische Natuurkunde, Landschapsarchitectuur en Bodemkunde bij Bouwkunde en Materiaalkunde bij Lucht- en Ruimtevaart en Industrieel Ontwerpen. De passie voor zijn vak blijkt wel wanneer hij een zij-sprong maakt en enthousiast uitweidt over de vezelbanaan en de historische betekenis daarvan voor de Hollandse scheepvaart. De vezelbanaan levert als enige plant een vezelsoort die zoutwaterbestendig is, wat deze heel geschikt maakt voor gebruik in de scheepvaart. De vezel werd niet alleen verwerkt tot scheepstouw maar ook gebruikt om de houten schepen mee te breuen. Het is volgens Ursem dan ook niet toeval-lig dat het groeigebied van die vezelbanaan exact overeenkomt met het geografische gebied dat later Indonesië zou worden (met uitzondering van de Molukken en Ambon, waar kruidnagel en nootmuskaat werd gewonnen). Zo verkreeg Nederland een monopoliepositie op het ge-bruik van die vezelbanaan en dat leverde een immens voordeel op voor de scheepsbouw. Ursem geniet zichtbaar van de verstrekkende invloed die een plant blijkt te kunnen hebben op de geschiedenis en de geografie.

Toekomst

Terug naar de tuin in Delft. Sinds de nauwe banden met onderzoek en onderwijs weer zijn aangehaald groeit de Delftse botanische tuin weer. Daarmee verkeert de Delftse tuin in een uitzonderingspositie ten opzichte van andere botanische tuinen in Nederland. In 2004 is er weer grond aangekocht en in de nabije toekomst wordt de tuin met nog eens 1,5 hectare uitgebreid. Ook over de secundaire functie van de tuin, de publieksfunctie, zijn de verhalen positief. Het bezoekersaantal is flink gestegen in de afgelopen jaren. De entree is vernieuwd en daardoor is de tuin veel toegankelijker geworden. Alle teksten in de tuin zijn tweetalig, de informatie over de tuin zelfs vijftalig. Er worden jaarlijks thema-tentoonstellingen georganiseerd, zoals afgelopen jaren over Linnaeus en Darwin. Er zijn thematische voorbeeldtuinen, zoals de Vergeten

De Delftse Botanische Tuin behoort tot het academisch erfgoed

Groentetuin. Geld dat door het bezoek wordt ge-genereerd gaat naar educatieve projecten, waar-bij nauw wordt samengewerkt met Papaver, het Delftse natuur-en milieucentrum. Vele Delftse schoolklassen brengen jaarlijks een bezoek aan de tuin. Maar Ursem heeft meer plannen voor de presentatie. Er komen interactieve digitale displays om natuur-verschijnselen inzichtelijk te maken en er komt een samenwerkingsver-band met het Science Center, dat gevestigd wordt in het oude gebouw

van Mijnbouw. Daar worden in de toekomst de state of the art ontwikkelingen in onderzoek getoond aan het publiek. Ook beoogt Ursem samenwerking met het nog in Delft op te richten Internationaal Watercentrum.

Maar betekenen deze ambitieuze plannen ook dat Ursem concessies moet doen? Op de vraag of de oorspronkelijke opzet van de tuin behouden blijft, antwoordt Ursem resoluut dat hij zich zo strak mogelijk aan het ontwerp uit 1917 wil houden. De oude padenpatronen

blijven waar mogelijk gehandhaafd en de kassen blijven op hun plek. Wel wordt het kassencomplex in de komende jaren uitgebreid, zodat de tropische collecties nog beter getoond kunnen worden.

Archieven

Behalve de vele onderzoeken naar technische toepassingen van planten, gericht op de toekomst, wordt ook onderzoek verricht naar de historie van de tuin, met als bronnen de archieven van Van Itersen en van zijn leermeester M.W. Beijerinck. Biologe Mechteld de Jong werkt aan een monografie over Van Itersen. Zijn archieven worden ten dele bewaard in het Tresor-gedeelte van de TU bibliotheek en ten dele in het gebouw voor Biotechnologie. Het archief van professor Beijerinck wordt ontsloten door dr. Lesley Robertson, conservator van het goedbewaarde geheim dat de naam Beijerinck Museum draagt. In de archieven bevinden zich laboratoriumjournaals, glasnegatieven, preparaten en ook prachtige illustraties op groot formaat van de hand van Beijerincks zuster, de kunstenares Henriëtte Beijerinck. De ontsluiting van deze archieven zal volgens Ursem een schat aan tot nu toe onbekende informatie opleveren. Op langere termijn zal echter het onderzoek naar de toepassingen van plantaardige stoffen in vele takken van de techniek, het onderwijs en de publieksfunctie het bestaansrecht van de tuin bepalen

Annika Hendriksen is conservator Beeld en Geluid.

Botanische Tuin,
winter 2007.
(Foto's
Daan Hallewas)

Delft is een uitgave van Erfgoed Delft e.o. en het gemeentelijke vakteam Monumentenzorg & Bouwkwaliiteit in samenwerking met de historische vereniging Delfia Batavorum en de Vereniging Vrienden van Het Prinsenhof.

Hoofdredactie

Cees Vanwesenbeeck en Wim Weve

Redactie

Peter Deunhouwer, Annika Hendriksen, Nico Schaap, Trudy van der Wees en Bas van der Wulp

Redactieadres

Schoolstraat 7, 2611 HS Delft
e-mail: bvdwulp@delft.nl

Vormgeving

ZMO, Jacques Overtoom (BNO)
Mitzi Tabernal, Haarlem

Druk

Koninklijke de Swart, Den Haag

Losse nummers € 3,50

Jaarabonnement € 12,50

Abonnementen

Informatie via e-mail gemeentemusea@delft.nl
of telefoon (015) 260 23 58

Adreswijzigingen

kunt u sturen naar: Erfgoed Delft e.o.,
Postbus 78, 2600 ME Delft
Of per e-mail: wbremer@delft.nl

Disclaimer

De redactie van Delft heeft zijn uiterste best gedaan om alle rechthebbenden van gepubliceerde afbeeldingen te achterhalen. Mocht u desondanks in dit blad beelden tegenkomen waarvan u de rechthebbende bent en heeft u de redactie geen toestemming voor het tonen gegeven, neemt u dan contact met ons op.

ISSN 1569-4488

© Erfgoed Delft e.o.

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Collecties Erfgoed Delft en omstreken

Beheer
Informatie
Presentatie

Gemeente Delft
Monumentenzorg
& Bouwkwaliiteit

Het volgende nummer
van Delf verschijnt juni 2010.

Het thema is:

Op schrift

